

VLADA CRNE GORE
Nacionalni savjet za održivi razvoj

Analiza o ostvarenjima i izazovima ekološke države

20. godina ekološke Crne Gore

Podgorica, novembra 2011.

Sadržaj

DEKLARACIJA O EKOLOŠKOJ DRŽAVI CRNOJ GORI	3
Uvod	5
I Deklaracija Skupštine Crne Gore o proglašenju Crne Gore za ekološku državu	5
II Politika, mjere, akcije i rezultati koji su ostvareni na osnovama Deklaracije	6
1. Strateška dokumenta o ekološkoj državi i održivom razvoju.....	6
2. Stanje najvažnijih prirodnih resursa Crne Gore.....	8
3. Državni organi i organizacije nadležni za životnu sredinu i održivi razvoj.....	10
4. Normativno regulisanje, usklađenost sa međunarodnim normama sprovođenje propisa.....	11
5. Odnos građana, civilnog društva, NVO, naučno-istraživačkih ustanova, poslovne zajednice i drugih prema takvom određenju CG, ali i prema životnoj sredini.....	12
6. Odgoj, vaspitanje, obrazovanje – promjena odnosa	13
7. Odnos međunarodne zajednice prema opredeljenju Crne Gore da bude ekološka država.....	14
8. Rezime: najveći i najteži problemi i prepreke u toj oblasti	15
III Kako dalje – šta su najvažniji izazovi, zadaci i kako ih ostvarivati?	16

DEKLARACIJA O EKOLOŠKOJ DRŽAVI CRNOJ GORI

(Objavljena u "Sl. listu RCG", br. 39/91)

Mi, poslanici Skupštine Republike Crne Gore, svjesni smo da je, zbog ugrožavanja prirode, zaštita identiteta prostora na kome živimo i djelujemo postalo naš neodložan i pravovremeni posao.

Svjesni duga, prema, prirodi, izvoru našeg zdravlja, i inspiraciji naše slobode i kulture, posvećujemo se njenoj zaštiti u ime sopstvenog opstanka i budućnosti potomstva.

Prihvataemo da ni jedna razlika među nama, nije toliko velika koliko su velike promjene kojima je izloženo naše prirodno okruženje. Bez obzira na naša nacionalna, vjerska, politička i druga, ubjedenja, i osjećanja, znamo i prihvatamo da su dostojanstvo i svetinja ljudskog bića organski povezana sa svetinjom i čistotom prirode.

Čovjek i priroda u njemu i oko njega, cjelovito su jedno u svojim dubinama, i po svom smislu naznačenju.

Stoga, je od uvijek zloupotrebu čovjeka pratila, zloupotreba prirode. Zato opredeljujući se i boreći se za dostojanstvo čovjeka pozvani smo da se borimo i za dostojanstvo prirode.

Donošenjem ove Deklaracije, Crna Gora prema, prirodi uspostavlja, državni odnos i poziva na mudrošć sve ljude da spriječe ekološku katastrofu koja, nam, prijeli.

Skupština Republike Crne Gore

Uvod

Nacionalni savjet za održivi razvoj je, na svojoj 20. sjednici, zadužio Radnu grupu za praćenje procesa izmjene Zakona o nacionalnim parkovima da pripremi Analizu o ostvarenju ekološke države u kontekstu dvadesetogodišnjice od usvajanja skupštinske Deklaracije o ekološkoj državi Crnoj Gori. Analiza ne bi trebala da predstavlja sveobuhvatnu studiju, jer bi rad na takvoj vrsti dokumenta zahtijevao mnogo više vremena i obilje dokumentacije. Takođe se ne bi bavila ostvarivanjem Nacionalne strategije održivog razvoja kao znatno šireg krovnog dokumenta, jer se njeno sprovođenje prati godišnjim izvještajima. Analiza bi prvenstveno trebala da pruži: jezgrovit i objektivan uvid u okolnosti donošenja i implementacije Deklaracije o ekološkoj državi; najvažnija ostvarenja koja bi se mogla vezati za takav cilj; razloge i prepreke koje su stajale na putu da se postigne više; te šta su sadašnji izazovi i šta bi mogli da budu najvažniji ciljevi i zadaci u narednom desetogodišnjem periodu.

Na osnovu priloga dobijenih od strane pojedinih članova Radne grupe, ministarstava i institucija, a vodeći se dokumenatima rađenim na temu životne sredine i održivog razvoja, sačinjen je Predlog Analize. Nacionalni savjet za održivi razvoj je prihvatio Predlog na svojoj 21. sjednici, održanoj 27. jula 2011. godine. Na istoj sjednici je zaključeno da ovaj dokument bude upućen Vladi i Skupštini Crne Gore kao podloga za razmatranje povodom dvadesetogodišnjice donošenja Deklaracije o proglašenju Crne Gore ekološkom državom.

I Deklaracija Skupštine Crne Gore o proglašenju Crne Gore za ekološku državu

Skupština Crne Gore je, na zasjedanju održanom na Žablaku, 20. septembra 1991. godine, usvojila Deklaraciju o ekološkoj državi Crnoj Gori, u kojoj se, između ostalog, kaže: *“Svjesni duga prema prirodi, izvoru našeg zdravlja i inspiraciji naše slobode i kulture, posvećujemo se njenoj zaštiti u ime sopstvenog opstanka i budućnosti potomstva ...“* Donošenjem ove Deklaracije Crna Gora prema prirodi uspostavlja državni odnos.

Donošenje Deklaracije bio je rezultat više inicijativa i projekata naučnih radnika, stručnjaka i entuzijasta o razvoju Crne Gore kao ekološke države; odjeka ranije Stokholmske konferencije o čovjekovoj sredini i priprema Svjetskog samita o zemlji u Rio de Ženeiru; te želje da se, uspostavljanjem državnog odnosa prema jedinstvenoj prirodi,

ona dodatno zaštiti i afirmiše. Uz to, Deklaracija je bila svojevrsna politička poruka kakvoj državi teži Crna Gora u vremenu kada su pojedini republički parlamenti donosili odluke o izdvajanju iz zajednice i stvaranju sopstvenih država: *“ekološka država je kontinuitet osobina i tradicija crnogorskog naroda ka svojim vječnim slobodarskim i kosmopolitskim težnjama.”*¹⁾

Naime, pobjedom tzv. AB revolucije, ubrzano se i opasno pogoršavala kriza u tadašnjoj SFRJ, posle izbijanja prvih sukoba. Zasjedanje Skupštine Republike Crne Gore na Žablaku održano je samo tri mjeseca nakon što su parlamenti Slovenije i Hrvatske donijeli deklaracije o nezavisnosti, a neposredno prije početka oružanih akcija na Dubrovnik u koje je Crna Gora bila uvučena i naglašeno eksponirana. Uprkos dubokoj krizi odnosa unutar zajedničke države kao i Crne Gore, te nepovoljnim okolnostima za djelovanje državnih organa izvan onoga što su tada bila sudbonosna pitanja opstanka SFRJ, budućnosti Crne Gore – ova odluka Skupštine Crne Gore u takvim vanrednim okolnostima odista je bila neuobičajena.

Bilo je nastojanja i pokušaja da se djeluje u skladu sa ciljevima i načelima sadržanim u Deklaraciji o ekološkoj državi. Tako je formirano posebno Ministarstvo za zaštitu životne sredine, po prvi put kao samostalni Vladin organ; štampana je Monografija “Crna Gora – ekološka država” (autor prof. dr. Mihailo Burić, tada ministar za zaštitu životne sredine), koju je 1992. godine prihvatila Vlada kao svoj dokument i kao svojevrsan program realizacije projekta Crna Gora ekološka država. Monografija je poslužila kao osnova za organizovanje savjetovanja o pretpostavkama i potencijalima realizacije ideje ekološke države Crne Gore, kao i tendera o mogućim ekološkim projektima u Crnoj Gori. Deklaracija o ekološkoj državi bila je najznačajniji političko-promotivni dio nastupa delegacije Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) na Svjetskom samitu o životnoj sredini i razvoju, u Riju 1992. godine. Ona je izazvala veliko interesovanje učesnika Samita, te je uvrštena u dokumente Samita (delegaciju je, inače, vodio Ministar za životnu sredinu Crne Gore dr. M. Burić).

Ali, u tom periodu odvijali su se ratovi u Hrvatskoj i BiH, uslijedio je konačan raspad zajedničke države i formiranje SRJ, uvedene su sankcije Savjeta bezbjednosti UN-a, te je, na toj osnovi, došlo do izolacije SRJ, dakle i Crne Gore kao njenog dijela. Zbog toga, donošenje Deklaracije o proglašenju Crne

1) prof. Mihailo Burić, Monografija o ekološkoj državi Crnoj Gori

Gore ekološkom državom i kasnije programa mjera kojima bi se stvorili uslovi za njeno oživotvorenje, nije moglo biti prioritet države i društva. Tek će početkom naredne decenije, odnosno 2001. godine, izradom i usvajanjem dokumenta "Pravci razvoja Crne Gore kao ekološke države," formiranjem Nacionalnog savjeta za održivi razvoj i učešćem Delegacije Crne Gore na Svjetskom samitu o održivom razvoju u Johannesburgu (Južna Afrika) 2002. godine, biti obnovljena ta ideja i donijete odluke o vraćanju Crne Gore tom cilju.

Posmatrano sa sadašnje vremenske distance, u svjetlu globalnih kretanja i prioriteta proteklih 20 godina, u kojima sve veći značaj dobijaju pitanja životne sredine, održivog razvoja, klimatskih promjena, nameće se zaključak da je donošenje Deklaracije o proglašenju Crne Gore za ekološku državu bila izuzetno značajna odluka. Ona je objektivno nosila potencijalno dalekosežne pozitivne uticaje na razvoj Crne Gore, ujedno je mogla biti ocijenjena kao svojevrsan odgovor Crne Gore na globalne izazove. Cilj da se Crna Gora razvija i kao ekološka država je, vremenom, naišao na veliku podršku građana i mnogobrojnih činilaca političkog, naučnog, kulturnog i privrednog života Crne Gore, kao i brojnih zemalja i međunarodnih organizacija, te je pružio dobru osnovu za djelovanje u toj oblasti kako bi se dostigli sve zahtjevniji standardi koje nameću opšta kretanja i procesi integracija.

II Politika, mjere, akcije i rezultati koji su ostvareni na osnovama Deklaracije

1. Strateška dokumenta o ekološkoj državi i održivom razvoju

Godinu dana od usvajanja Deklaracije, Ustavom Republike Crne Gore, Crna Gora je definisana kao „demokratska, socijalna i ekološka država,²⁾ čime je postala jedna od malog broja zemalja koja je svoje ekološko opredjeljenje regulisala Ustavom. Međutim, kako je naprijed rečeno, u nepovoljnim sveukupnim okolnostima duboke krize države i društva, početka ratova, razaranja i razbijanja zajedničke države, u tadašnjoj Vladi Crne Gore, odnosno Ministarstvu za životnu sredinu, učinjeni su pokušaji donošenja neke vrste Strategije i programa razvoja Crne Gore kao ekološke države. Pomenuta Monografija "Ekološka država Crna Gora - definicija i osnove strategije," koju je Vlada prihvatila kao svoj dokument, poslužila je kao osnova za organizovanje savjetovanja stručnjaka i predstavnika državnih organa, 1992. godine, a potom, početkom 1993. godine i tendera za ekološke projekte, na kojem je prezentovano više od 60 projekata iz različitih oblasti. Treba istaći da su tim dokumentom, već tada, prepoznati veliki potencijali razvoja Crne Gore na načelima ekološke države i održivog razvoja, kao što su: *turizam* (primorski, planinski, banjski, zdravstveni, kongresni, nautički, obrazovni, lovni, seoski); *energija* (hidroenergija, uključujući male elektrane, korišćenje gasa, vjetra, sunca, geotermalne, nafte); *poljoprivreda* (očuvanje poljoprivrednih rejona od degradacije, od industrijskog zagađenja, kao i prenamjene osnovnih potencijala Zetske ravnice, Bjelopavličke ravnice, Nikšićkog polja, Limske doline i dr; razvoj voćarstva, povrtarstva, plantažnog ljekobilja, te vinogradarstva, maslina i južnog voća u primorskom dijelu, stočarstva, zdrave hrane i pića); zatim *mineralne sirovine*; razvoj *šumarstva*; *građevinarstva*, *saobraćaja* i *čistih tehnologija*; kao i *kulturno-istorijska* i *graditeljska baština*. Dokument, pored ostalog, ističe da industrijska proizvodnja koja remeti kvalitet prirodne sredine ne može biti svojstvena ekološkoj državi, osim u prelaznom periodu.

Nekoliko godina kasnije, kada je Crna Gora počela sa procesom osamostaljivanja i okretanja prema Evropi, angažovala je konzorcijum naučno-stručnih institucija da pripreme studiju: "Pravci

2) Ustav Republike Crne Gore, članovi 1 i 19, Službeni list RCG, br. 48/92

razvoja Crne Gore kao ekološke države”, koju je Vlada Crne Gore razmatrala i usvojila 2001. godine. Studija je pošla od tri ključne osnove za realizaciju koncepta ekološke države i održivog razvoja: a) prirodnog bogatstva koje se ogleda u ambijentalnom i biološkom diverzitetu; b) skladnog poštovanja prirode, te tradicionalne brige za prirodne resurse i zaštitu prirodne sredine; kao i c) opredijeljenosti sadašnje generacije da riješi pitanje razvoja uz objedinjavanje ekonomskog, ekološkog i socijalnog razvoja. Temeljno su sagledane sve osobenosti Crne Gore i potencijali njenog održivog razvoja u skladu sa odlukom da se razvija kao ekološka država.

Poseban dio dokumenta odnosi se na “Strategiju realizacije ciljeva razvoja Crne Gore ekološke države”. U tom dijelu se, između ostalog, ukazuje na sledeće:

„...integracija Crne Gore u međunarodnu zajednicu [...] jedan je od osnovnih strateških zahtjeva da bi se realizovao koncept održivog razvoja, odnosno stvorili uslovi za realizaciju koncepta ekološke države. Pored visoke tehnologije, strateška opredeljenja Crne Gore sagledana su u razvoju specijalizovane poljoprivrede, visokom stepenu prerade drveta, kože i ukrasnog kamena, malim preduzećima čistih tehnologija, korišćenju mineralnih sirovina iz mora, morskom ribarstvu (uključujući marinokulturu) i selektivnom turizmu. [...] Imajući u vidu kompleksnost problema KAP-a (koji se ogleda u kumulativnom zagađenju Skadarskog jezera i Zetske ravnice, što je jedan od najdragocjenijih prirodnih resursa Crne Gore), poželjno je postizanje ekonomskog, socijalnog i ekološkog konsenzusa o daljoj sudbini Kombinata. [...] Kada je riječ o izgradnji novih hidroelektrana, na osnovu sadašnjih saznanja (prije svega o kompleksnim posljedicama na prirodnu i humanu sredinu u Crnoj Gori), teško je donijeti odluku koja bi sadržavala sigurnost da su posljedice lišene trajno štetnog uticaja. Stoga se savjetuje da se utvrde naučne osnove potrebne za izradu adekvatnog EIA (Environmental Impact Assessment) za ovaj program, a što bi se ogledalo u ekonomskoj valorizaciji uticaja izgradnje hidroelektrana na prirodne ekosisteme.³⁾”

Značaj ovog dokumenta ogleda se i u tome što, pored navedenog, poziva na potrebu ostvarivanja međugeneracijskog konsenzusa kao i promjene načina privređivanja i potrošnje. Usvajajući ovaj dokument, Vlada nije donijela konkretan akcioni plan radi primjene nalaza, ocjena i preporuka, uključujući i njegove strateške pravce. Dokument će poslužiti kao jedna od podloga prilikom izrade Nacionalne

3) Vlada Republike Crne Gore, Ministarstvo zaštite životne sredine i uređenja prostora, Pravci razvoja Crne Gore ekološke države, str. 82.

strategije održivog razvoja koju će Vlada usvojiti šest godina kasnije (2007. godine). Međutim, ostaje činjenica da se rad stotinak naučno-istraživačkih instituta, brojnih naučnika i stručnjaka, nije valorizovao na potreban način, te da najvrednija studija koju je Vlada poručila i dobila, još uvijek nije na adekvatan način iskorišćena.

Pa ipak, u udruženoj akciji nevladinih ekoloških organizacija, UNDP i Vlade Crne Gore, 2002. godine reafirmisana je ideja Crne Gore kao ekološke države i njenog održivog razvoja. Ekipa stručnjaka UN-a je, početkom te godine posjetila Crnu Goru i dala pozitivno mišljenje o njenim resursima da se razvija u skladu sa načelima održivosti i idejom ekološke države. Uslijedilo je formiranje Nacionalnog savjeta za održivi razvoj i upućivanje delegacije, na čelu sa predsjednikom Vlade Crne Gore (F. Vujanovićem), na Svjetski samit o održivom razvoju, avgusta-septembra 2002. godine u Johannesburg (Južna Afrika). Tom prilikom šef delegacije saopštio je opredjeljenje Crne Gore da se vraća cilju ekološke države i načelima održivog razvoja, te da poziva međunarodnu zajednicu da joj, u tome, pruži podršku. Nakon toga pristupilo se pripremama i izradi Nacionalne strategije održivog razvoja, uz najširu participaciju lokalne samouprave, naučno-stručnih institucija, nevladinih organizacija, poslovne zajednice i državnih organa. Strategija, kao i Akcioni plan, bazirani su na konceptu balansiranja tri stuba održivog razvoja – ekonomskog, društvenog i ekološkog, uz definisanje dva dodatna stuba održivog razvoja Crne Gore – kulturni⁴⁾ i etički.⁵⁾ Pošto je prethodno razmatrana na Savjetu za održivi razvoj i pojedinim tijelima (inter-resornoj grupi; forumu nevladinih organizacija; Zajednici opština), ovu Strategiju je Vlada usvojila aprila 2007. godine i ona predstavlja važeći razvojni okvir prema kojem bi trebalo da se ravnaju sve druge sektorske strategije i planovi.

Konačno, u oktobru 2007. godine Crna Gora je usvojila novi najviši političko-pravni akt – prvi Ustav nezavisne države Crne Gore. Ustav Crne Gore kako u samoj svojoj preambuli tako i u konkretnim članovima sadrži odredbe o posvećenosti Crne Gore zaštiti životne sredine i razvoju baziranom na principima održivosti.⁶⁾ U preambuli se navodi da

4) pod kojom se podrazumijeva „neophodnost očuvanja kulturne raznolikosti i identiteta, uz jačanje kohezije čitavog društva.“ Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore, strana 14, www.gov.me/kor

5) koji teži poboljšanju „uprave/upravljanja kroz izgradnju kapaciteta svih aktera [...], sprovođenje principa zajedništva i solidarnosti, te poštovanje ljudskih prava kroz re-afirmaciju prava na razvoj u zdravom i pravičnom okruženju, Ibid,

6) Ustav Crne Gore, Službeni list CG, br. 01/07

se Ustav donosi na osnovu „uvjerenja da je država odgovorna za očuvanje prirode, zdrave životne sredine, održivog razvoja, uravnoteženog razvoja svih njenih područja i uspostavljanja socijalne pravde.“⁷⁾ Crnu Goru kao „građansku, demokratsku, ekološku i državu socijalne pravde, zasnovanu na vladavini prava“⁸⁾ određuje član 1 Ustava, koji i potvrđuje odrednicu iz Ustava iz 1992. godine.

Od tada donijet je veliki broj strateških dokumenata koji utvrđuju politiku i planove razvoja od direktnog uticaja na životnu sredinu i održivi razvoj Crne Gore. Pored Nacionalne strategije održivog razvoja donijeti su: Prostorni plan Crne Gore, kao i planovi područja posebne namjene, kao što je slučaj sa Morskim dobrom ili Nacionalnim parkovima, zatim Strategija razvoja energetike, Strategija razvoja saobraćaja, strateška planska dokumenta za razvoj oblasti: upravljanja otpadnim vodama, otpadom i vodosnabdijevanja; Nacionalna politika životne sredine; Nacionalna strategija biodiverziteta, Nacionalna politika upravljanja šumama, Strategija proizvodnje hrane i EU integracija, Strategija regionalnog razvoja i brojna druga dokumenta, uključujući i studiju Crnogorske akademije nauka i umjetnosti “Crna Gora u 21. stoljeću u eri kompetitivnosti.”

Posmatrano kroz prizmu politike, planova i programa, one su definisane za većinu oblasti, sa prioritetima u nekom, najčešće srednjoročnom, vremenskom periodu, te sa konkretnijim programima i mehanizmima za njihovo sprovođenje. Takođe je predviđena periodična revizija strateških dokumenata i akcionih planova. Kod nekih dokumenata konkretnije su utvrđene obaveze monitoringa, kao i izrada godišnjih izvještaja o dinamici i rezultatima sprovođenja.

Ono što su do sada uočeni problemi kod tih strateških dokumenata, odnosno njihovog sprovođenja, odnosi se, na jednoj strani, na njihovu nedovoljnu međusobnu usklađenost, posebno u odnosu na strateška dokumenta višeg reda, kakva su Strategija održivog razvoja i Prostorni plan Crne Gore, sa kojima sektorske strategije i planovi nijesu do kraja usaglašeni. Osim toga, takva dokumenta obično ne sadrže finansijske proračune kao ni izvore sredstava za njihovo sprovođenje. Otuda je visok stepen nezvjesnosti u pogledu realnosti ostvarivanja donijetih planova, kao i nizak stepen realizacije većine strategija i planova. To je slučaj i sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja; Strategijom razvoja energetike; Strategijom razvoja saobraćaja, Strategijom regionalnog razvoja i drugim.

7) Ibid

8) Ibid

2. Stanje najvažnijih prirodnih resursa Crne Gore

Geografski položaj, klimatski uslovi i karakteristike njenog prostora, prirodni resursi i njihov raspored, čine Crnu Goru po mnogo čemu izuzetnom evropskom državom. Priroda Crne Gore, uključujući i njenu biološku raznovrsnost, kao i specifične pejzažne i kulturne vrijednosti, jedno je od najvećih bogatstava Crne Gore. Njeni šumski i vodni resursi, uključujući more i oko 300 km dugu obalu, spadaju među najznačajnije prirodne i razvojne resurse kojima raspolaže.

Crna Gora, po svom geografskom položaju i osobenostima svojih prirodnih potencijala, imajući u vidu njenu veličinu i stanovništvo, spada među zemlje pogodnog klimatskog geodiverziteta, zbog reljefa, blizine mora i prirodnih osobina (osim što pripada Mediteranskom seizmičkom području). Reljef je nepovoljan za gradnju svih oblika infrastrukture (saobraćajnica, elektro-energetske mreže, naftovoda), ali je veoma raznovrstan i atraktivan za turističku valorizaciju i djelatnosti zasnovane na vrijednostima prirode (za planinare i alpiniste, sa 8 atraktivnih kanjona, jezerima, rijekama i nacionalnim parkovima, te sa 3.500 speleoloških objekata). Ima brojna ležišta mineralnih sirovina, gdje se od 23 eksploatiše svega 9 (ugalj, crveni boksit, olovo-cink, ukrasni kamen, šljunak i pijesak).

Teritorija Crne Gore, u evropskim razmjerama posmatrano, obiluje velikim **specijskim, ekosistemskim i predionim diverzitetom**; uz to se i morski akvatorijum Crne Gore karakteriše florističkim-faunističkim bogatstvom, čiju posebnu vrijednost predstavljaju, kako zaliv Boke Kotorske, tako i razučeno priobalje. Specijska i ekosistemska raznovrsnost Crne Gore jedna je od najvećih u poređenju sa teritorijama sličnih veličina u Evropi. Osnovne karakteristike biološke raznovrsnosti Crne Gore su: veliko bogatstvo vrsta divlje flore i faune (specijski diverzitet); veliki broj endemičnih, endemno-reliktnih i reliktnih vrsta flore i faune od međunarodnog značaja; veliki broj različitih tipova i varijanti ekosistema (ekosistemski diverzitet); te velika koncentracija vrsta i ekosistema na malom prostoru.

Biodiverzitet Crne Gore izložen je brojnim i snažnim pritiscima. Najznačajniji uključuju iskorišćavanje prirodnih resursa, intenzivan i neuravnotežen razvoj pojedinih sektora (urbanizacija, turizam, infrastruktura), konverzija prirodnih staništa u poluprirodna i vještačka, zagađenja (otpadne vode, čvrsti otpad) i dr. Poseban izazov pred-

stavljaju pritisci na područja Skadarskog jezera i Durmitora. Pored toga, značajni su izazovi vezani za zaštitu biodiverziteta, prirode i pejzaža mora i obalnog područja.

Učešće **nacionalno zaštićenih područja** prirode u teritoriji države iznosi 9,047% i uglavnom se odnosi na 5 nacionalnih parkova. Značajan dio teritorije međunarodno je zaštićen, kao izuzetne prirodne i kulturne vrijednosti (Kotor i Boko Kotorski zaliv; Durmitor), kao dio programa "Čovjek i biosfera – MAB), ili kao dio Ramsar konvencije močvarnih staništa. Nijesu primjenjene tipologizacije zaštite područja EMERALD i Natura 2000, kojima bi se obuhvatila sva reprezentativna staništa i ekosistemi i poboljšao sistem njihove zaštite.

Bez obzira na neravnomjernost raspodjele vode, **vodni potencijali** čine jedan od osnovnih razvojnih potencijala Crne Gore, pošto raspolaže velikim vodnim bogatstvom, u odnosu na površinu, među najbogatijim uopšte, ali je njego neravnomjerna raspodjela, uz poplave kao glavne hidrološke elementarne nepogode (Zetske ravnice i okruženja Skadarskog jezera), istovremeno, jedan od ograničavajućih faktora razvoja.

More je, takođe, vrijedan resurs Crne Gore i zbog njegovih karakteristika, kao osnova za razvoj turizma, saobraćaja, ribarstva i korišćenje ostalih resursa. Nažalost, uski pomorski pojas poslednjih nekoliko godina postaje sve ugroženiji, posebno plitko priobalno područje na ušću rijeke Bojane u koje, za ekološku državu, neprimjereno velike količine otpada sa kopna završavaju u more (jednim dijelom zbog skladištenja otpada nastalog u Brodogradilištu Bijela), kao i basen Boke Kotorske koji je posebno ugrožen od otpadnih voda od kojih značajan dio neprerađen biva ispušten u more.

Nepouzdana su podaci o stepenu zagađenosti **voda**, jer je nedovoljan broj mjernih stanica za analize zagađenja voda. Generalno, vode u gornjim slivovima rijeka i vodotoka su u 1. kategoriji kvaliteta. U donjim djelovima slivova imaju 3. kategoriju kvaliteta. Vode jezera su, uglavnom, u 1. kategoriji, osim Skadarskog jezera u kome pojedini parametri (od jedan do četiri od ukupno 50 analiziranih) ne zadovoljavaju zahtijevanu A1 ili A2 klasu. Morska voda je uglavnom zadovoljavajućeg kvaliteta za kupališni turizam, osim voda Bokokotorskog zaliva u ljetnjim mjesecima. Podzemne vode su malo istražene, ali su vode Zetske ravnice ugrožene zagađivanjem otpadnih voda i ulja iz KAP-a, kao i u Nikšićkom polju, Bjelopavličkoj ravnici, Ćemovskom polju, Lješanskom lugu, Beranskoj i Bjelopoljskoj kotlini, zbog industrije i neadekvatne primjene agrohemisjskih sredstava. Izvorišta za vodosnabdijevanje su

manje-više zadovoljavajućeg kvaliteta, iako postoji izloženost rizicima.

Zemljište i zemljišni resursi: Crna Gora ima oskudne prirodne uslove za razvoj posebno intenzivne poljoprivrede, jer se veoma malo poljoprivrednog zemljišta može privesti kulturi radi organizovanja intenzivne poljoprivredne proizvodnje, bez većih ulaganja u meliorativne i infrastrukturne radove. Ipak, i tako oskudni prirodni uslovi, po svom proizvodnom potencijalu, pružaju mogućnosti za daleko veću i kvalitetniju poljoprivrednu proizvodnju, te za ishranu dvostruko većeg broja stanovnika. U Crnoj Gori ima 517.136 ha poljoprivrednog zemljišta, odnosno 37,4% ukupne površine kopna, od čega je samo 36% obradivo, a svega 23.500 ha čine oranice, voćnjaci i vinogradi, uglavnom u privatnom posjedu i ti posjedi su usitnjeni.⁹⁾ Procjena je da se sada koristi svega 30% obradivog zemljišta, ali je idalje u toku deagrarizacija, napuštanje, zapuštanje, kao i pretvaranje poljoprivrednog u građevinsko zemljište.

Kada je u pitanju degradacija i devastacija zemljišta, onda se ističu sledeći problemi: zauzimanje plodnih zemljišta neplanskom gradnjom, najviše na turističkim kompleksima u primorju, ali takođe i na turistički aktiviranim planinama i oko velikih gradskih i industrijskih centara, ali i planskim širenjem gradskih naselja. Plodna zemljišta se gube i usljed izgradnje saobraćajnica i drugih infrastrukturnih objekata. Na takav nepovoljan razvoj, nadalje, utiče prekrivanje zemljišta i njegovo zagađenje deponijama komunalnog i industrijskog otpada u okolini svih naselja; erozijom zemljišta; hemijskom degradacijom zbog neumjerene upotrebe hemijskih sredstava, zagađivanjem olovom i mineralnim uljima u okolini puteva, transformatorskih stanica, skladišta i dr. Uz to je došlo do deagrarizacije i depopulacije velikih površina, pa su mnoge parcele plodnog zemljišta napuštene i zapuštene.

Šumsko-privredni resursi: U Crnoj Gori šume i šumska zemljišta obuhvataju 54%. Od ukupne površine državne teritorije, šume obuhvataju 621

9) Prema Popisu poljoprivrede iz 2010. godine, KLJUČNE VARIJABLE – ZEMLJIŠNI I STOČNI FOND, porodična poljoprivredna gazdinstva i poslovni subjekti imali su 309240,7 ha ukupno raspoloživog zemljišta. Popisom je obuhvaćeno 48824 porodičnih poljoprivrednih gazdinstava sa 294400,7 ha ukupno raspoloživog zemljišta što predstavlja 95,2 % od ukupne površine raspoloživog zemljišta. Prosječno porodično poljoprivredno gazdinstvo ima 6,0 ha ukupno raspoloživog zemljišta. Ukupno 48277 poljoprivrednih gazdinstava sa površinom od 22.1297,6 ha ukupno korišćenog poljoprivrednog zemljišta čini 71,6 % od površine ukupno raspoloživog zemljišta. Prosječno poljoprivredno gazdinstvo ima 4,6 ha poljoprivrednog korišćenog zemljišta.

hiljadu hektara, dok neobraslo šumsko zemljište čini 123 hiljade ha kopnene teritorije. Ukupne drvene za- lihe u šumama Crne Gore procjenjuju se na oko 72 miliona m³, od čega četinara 29,5 miliona m³ ili 41% i lišćara 42,5 miliona m³ ili 59%. Po funkciji šume namijenjene uzgoju drveta pokrivaju 348 hiljada ha ili 81% svih šuma. Zaštitne šume su određene na 66 hiljada ha ili 16 %, dok šume u nacionalnim parkovi- ma pokrivaju 12.975 ha ili 3%. Ukupni prirast u svim šumama procjenjuje se na 1,5 miliona m³. Prema podacima¹⁰⁾ u našim šumama godišnje se posiječe oko 700 hiljada m³.

Na osnovu analize danas je ukupni obim sječa¹¹⁾ niži u odnosu na prethodni period i kreće se na nivou projektovanih veličina i omogućava znatnu akumulaciju biomase u šumama. Ocjena nadležnih organa je da u Crnoj Gori danas imamo evidentno i značajno prirodno proširivanje površina pod šumom, što je nastalo kao rezultat ne samo intezi- viranog vještačkog pošumljavanja već i spontanog širenja šumske vegetacije na račun poljoprivrednog zemljišta. Činioci koji utiču na devastaciju šuma kod nas, posljedica su uticaja više faktora: biljnih bolesti i štetočina, požara, vazdušnog zagađenja, antropo- genih uticaja, erozije zemljišta i sl. Sve to dovodi do umanjenja njihove ekonomske vrijednosti, ali i do nepovoljnih ekoloških posljedica, intenzivnije ero- zije i pogoršanje hidrološkog bilansa.

Vazduh: U Crnoj Gori je vremenom došlo do pogoršanja kvaliteta vazduha, a najznačajniji uzroč- nici su: saobraćaj, industrija, poljoprivreda, termo- energetika i neke komunalne djelatnosti. Saobraćaj utiče na zagađenje vazduha u gradovima kroz koje prolaze glavne arterije saobraćaja; industrija naro- čito u Podgorici i Nikšiću; energetika u Pljevljima; a određene komunalne djelatnosti u gradovima.

Održivo upravljanje ovim resursima predstavlja jedan od glavnih izazova koji se nalaze ispred Crne Gore.

3. Državni organi i organizacije nadležni za životnu sredinu i održivi razvoj

Zakonima koji su donijeti u proteklom peri- odu, regulišu se nadležnosti državnih organa kada je u pitanju životna sredina, a najnovijom Ured- bom utvrđeno je da je Ministarstvo održivog raz- voja i turizma organ koji ima najviše nadležnosti u toj kao i u oblasti održivog razvoja. Pored njega,

10) Vlada Crne Gore, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Nacionalna politika upravljanja šumama;

11) Vlada Crne Gore, Ministarstvo ekonomije, Prostorni plan CG bazna studija Šumarstvo.

određene nadležnosti imaju i druga ministarstva i javne ustanove: Ministarstvo ekonomije; Ministar- stvo poljoprivrede i ruralnog razvoja; Ministarstvo zdravlja; Ministarstvo unutrašnjih poslova; Minis- tarstvo pravde; Ministarstvo kulture; Ministarstvo obrazovanja. Kada je riječ o javnim ustanovama, to su prvenstveno: Agencija za zaštitu životne sre- dine; Zavod za zaštitu prirode; Hidrometeorološki zavod; Javno preduzeće Nacionalni parkovi Crne Gore; Javno preduzeće za upravljanje morskim do- brom; Centar za ekotoksikološka ispitivanja; Uprava za vode; Uprava za šume; Institut za javno zdravlje; Uprava za nekretnine, i druge.

Ovome treba dodati da je, nakon formiranja Na- cionalnog savjeta za održivi razvoj, kao savjetodav- nog tijela Vlade Crne Gore, došlo do osnivanja Kan- celarije za održivi razvoj, 2005. godine u okviru Gen- eralnog sekretarijata Vlade, u saradnji sa Programom za razvoj Ujedinjenih nacija, koja je skoro tri godine funkcionisala kao zajednički projekat UNDP i Vlade Crne Gore. Kancelarija za održivi razvoj je jedina institucija koja se cjelovito bavi održivim razvo- jem, što je bilo pozitivno ocijenjeno i imalo podršku kako domaćih tako i međunarodnih organizacija. Naime, Crna Gora je svoje centralno koordinativno tijelo održivog razvoja postavila izvan sistema mini- starstava i time izbjegla da se koncept, koji u svojoj suštini podrazumijeva integrisano donošenje odluka i postizanje balansa između ekonomskih, socijalnih i ekoloških potreba društva, poistovjeti sa bilo kojim pojedinačnim sektorom ili temom. Nacionalni savjet je osnovan sa zadatkom da razmatra sva strateška dokumenta koja se odnose na održivi razvoj i da, u vezi sa tim, daje svoja mišljenja i predloge Vladi, kao i da godišnje prati i izvještava Vladu o ostvarivanju Nacionalne strategije održivog razvoja. Glavna mis- ija Savjeta je da svojim radom promoviše koncept održivog razvoja kao i da, kroz komentare na sektorska strateška dokumenta i proaktivni pristup i izradu nezavisnih preporuka, utiče na Vladu u implement- aciji principa održivog razvoja u Crnoj Gori.

Iz navedenog moglo bi se zaključiti da u Crnoj Gori postoji osnovna organizaciona infrastruktura za bavljenje pitanjima životne sredine i održivog razvoja kao i za sprovođenje strateških dokume- nata u tim oblastima. Međutim, ona nije sasvim adekvatna i dovoljna. Kada je riječ o osnovnom državnom organu koji je nadležan za životnu sred- inu, u proteklom periodu česte su bile promjene kako naziva tako i nadležnosti organa koji je odgov- oran za tu oblast (samo životna sredina; životna sredina i uređenje prostora; životna sredina i turi- zam; održivi razvoj i turizam). Formiranje Agencije za zaštitu životne sredine 2008. godine je pozitivan

razvoj, iako će za jačanje njenih kadrovskih i drugih kapaciteta biti potrebno još određeno vrijeme. Biće, takođe, potrebno učiniti dalje promjene u rasporedu nadležnosti organa uprave i javnih ustanova, kako bi se pod jedan krov objedinile sve oblasti zaštite životne sredine (vode, šume, zaštita mora i dr), te da se državni, ali i opštinski organi organizaciono, stručno i tehnički osposobe da ažurno i kvalitetno obavljaju poslove u skladu sa međunarodnim standardima, te uspostaviti funkcionalan, efikasan sistem horizontalne i vertikalne koordinacije.

Odsustvo jasno utvrđenih nadležnosti, kao i adekvatne osposobljenosti i spremnosti na striktnu primjenu propisa, prisutno je u mnogim oblastima, kao što su: devastacija nacionalnih parkova; nelegalna gradnja; nelegalno odlaganje otpada; prenamjena poljoprivrednog zemljišta; neodrživa sječa šuma; odsustvo primjene propisa u pogledu industrijskog zagađenja vazduha, vode, tla, itd.

Uz ovo, veoma je izražen problem neadekvatne organizovanosti i nedovoljne osposobljenosti, organizacione, stručne, tehničke, finansijske, organa lokalne uprave za izvršavanje njihovih nadležnosti u oblasti zaštite okoline i održivog razvoja. Treba imati u vidu da je osposobljenost jedinica lokalnih samouprava osnovna pretpostavka za uspješno upravljanje brojnim pitanjima životne sredine, prostora i održivog razvoja koja su u njihovoj nadležnosti.

Ovome treba dodati nedovoljne naučno-istraživačke i stručne kapacitete za brojna, nova i složena pitanja zaštite okoline, klimatskih promjena i održivog razvoja, kako bi se pružila pouzdana podrška institucijama, organizacijama i organima Crne Gore i ostvarivala saradnja sa naučno-istraživačkim centrima i programima u inostranstvu.

4. Normativno regulisanje, usklađenost sa međunarodnim normama sprovođenje propisa

U periodu od donošenja Deklaracije o ekološkoj državi, u Crnoj Gori je donijeto niz propisa kojima se reguliše oblast životne sredine. Osim ustavnih odredbi, u proteklom periodu, a posebno u poslednjih 10 godina, donijeto je više zakonskih i podzakonskih akata koji regulišu pojedine oblasti životne sredine. Najveći broj tih akata je u cjelini ili djelimično harmonizovan sa zakonodavstvom Evropske unije, odnosno sa njenim Poglavljem 27 koje predstavlja pravnu tekovinu u oblasti životne sredine. Tako su donijeti, između ostalih, i sledeći propisi koji su, u većem dijelu, harmonizovani sa odgovarajućim direktivama Evropske Unije: Zakon o životnoj sredini (2008); Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu,

kao i Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (2005); Zakon o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađenja životne sredine (2005); Zakon o zaštiti vazduha (2010); Zakon o zaštiti prirode (2009); Zakon o nacionalnim parkovima (2009); Zakon o hemikalijama (2007); Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini (2011) i Zakon o zaštiti od jonizirajućeg zračenja i radijacione bezbjednosti (2009); Zakon o upravljanju otpadom (2005, i izmjene i dopune ovog zakona 2008. godine) kao i Zakon o vodama (2007) i Zakon o šumama (2010). Uz ovo treba imati u vidu da je, nakon nezavisnosti i sticanja međunarodno-pravnog subjektiviteta, Crna Gora pristupila velikom broju međunarodnih dokumenata koji regulišu oblast životne sredine, ratifikovala ih i u obavezi je da njihove norme prenese u domaće zakonodavstvo (članica je 63 međunarodna sporazuma u oblasti zaštite životne sredine). Crna Gora je u obavezi da podnosi periodične izvještaje o njihovom sprovođenju.

Premda je u normativnoj oblasti, kada je riječ o propisima i njihovoj usklađenosti sa međunarodnim normama, situacija relativno dobra, ostaje još znatan dio obaveza da se nastavi posao usklađivanja propisa, imajući u vidu sve veće zahtjeve na globalnom planu i u EU, kao i na potrebu da se donesu relevantni podzakonski akti, uredbе, pravilnici, rješenja i drugi akti. Dalja harmonizacija propisa koji se odnose na životnu sredinu ostvarivaće se donošenjem novih, kao i izmjenama i dopunama postojećih zakona, te donošenjem brojnih podzakonskih akata, pri čemu će se posebna pažnja posvetiti zakonima kod kojih je stepen usaglašenosti sa međunarodnim normama na veoma niskom nivou. Tako se za naredni petogodišnji period, kao prioritetno, planira sledeće:

- U oblasti horizontalnog zakonodavstva - harmonizacija zakona o životnoj sredini, strateškoj procjeni, procjeni uticaja na životnu sredinu sa odgovarajućim EU propisima, usklađivanje sa Direktivom 2004/35/EC, koja se odnosi na odgovornost za štetu, a posebna pažnja se posvećuje Arhuskoj konvenciji o pristupu informacijama, učešću javnosti u donošenju odluka i pristupu pravosuđu u stvarima vezanim za životnu sredinu;
- U oblasti kvaliteta vazduha i klimatskih promjena
  - novi zakon o trgovini emisijama gasova sa efektima staklene bašte, kao i strategije i podzakonski akti koji se odnose na kvalitet vazduha, zaštitu vazduha od zagađenja i klimatske promjene,
- U oblasti upravljanja otpadom - usaglašavanje Zakona o upravljanju otpadom sa odgovarajućim direktivama EU, prvenstveno kroz izradu podzakonskih akata,

- U oblasti upravljanja vodama - izmjena postojećeg Zakona o vodama i njegovo usaglašavanje sa okvirnom Direktivom i drugim direktivama EU o vodama,
- U oblasti zaštite prirode - izmjene postojećeg Zakona o zaštiti prirode, Zakona o nacionalnim parkovima, kao i uspostavljanje sistema NATURA 2000,
- U oblasti industrijskog zagađivanja - kontrole rizika i nesreća, izmjene postojećeg Zakona o životnoj sredini i Zakona o integrisanom sprječavanju i kontroli industrijskog zagađivanja,
- U oblasti genetski modifikovanih organizama - donošenje podzakonskih akata,
- U oblasti hemikalija - izmjena Zakona o hemikalijama, donošenje Zakona o biocidima,
- Usaglašavanje Zakona o divljači i lovstvu sa direktivama o zaštiti prirode,
- U oblasti zaštite mora i obalnog područja - uspostavljanje zakonodavnog i institucionalnog okvira za integrisano upravljanje morem i obalnim područjem,

Ipak, najveći izazov i zadatak u oblasti životne sredine odnosi se na veoma prisutan i izražen problem nesprovođenja propisa, velike diskrepance između zakona i normi i njihove primjene u praksi, odnosno nepoštovanja i neprimjenjivanja normi. To je rezultat više faktora. Najprije riječ je o uobičajenoj navici i praksi da se olako donose odluke o usvajanju novih propisa, koji kada treba da se primijene u praksi zahtijevaju prije svega značajna finansijska sredstva i isto tako značajnu promjenu navika i odnosa nadležnih organa, za što gotovo u pravilu ne postoji odgovarajuća spremnost. Problem je i odsustvo potrebne organizacije, adekvatnog institucionalnog okvira, uslova i sredstava da se oni sprovedu, odnosno da se, prema propisima, politici, strategijama i planovima, urede sve oblasti životne sredine. Konačno, prisutan je i bolećiv, blagonaklon, elastičan odnos nadležnih organa prema "zaslužnim" firmama, institucijama, organizacijama i pojedincima što, dalje, ima snagu negativnog primjera i podstiče ambijent ignorisanja, nepoštovanja propisa. Nepoštovanje propisa posebno je izraženo u odnosu na prostor, nelegalnu gradnju, poljoprivredno zemljište, zagađenje životne sredine od strane privrednih, posebno industrijskih subjekata, kao i široku oblast upravljanje otpadom i otpadnim vodama.

5. Odnos građana, civilnog društva, NVO, naučno-istraživačkih ustanova, poslovne zajednice i drugih prema takvom određenju CG, ali i prema životnoj sredini

Donošenje Deklaracije o ekološkoj državi Crnoj Gori široko je prihvaćeno kod građana Crne Gore. Oni su svjesni izuzetnih prirodnih i kulturnih vrijednosti Crne Gore i podržavaju aktivnosti koje vode zaštiti, unaprjeđivanju i valorizovanju njenih vrijednosti.

U proteklih dvadeset godina formiran je veliki broj nevladinih i drugih organizacija građanskog društva, na lokalnom i na nivou Crne Gore, čiji je prvenstveni zadatak briga o životnoj sredini, obrazovanje, kao i angažovanje u različitim oblastima njegovanja, kontrole, zaštite i unaprjeđivanja životne sredine, ambijentalnih vrijednosti, kao i prirodnog i kulturnog nasleđa. Već je pomenuto da je, zahvaljujući inicijativi ovih organizacija, u Crnoj Gori početkom prošle decenije donijeta odluka o formiranju Nacionalnog savjeta za održivi razvoj, učešća Crne Gore na Svjetskom samitu o održivom razvoju u Johannesburgu, 2002. godine, te saopštavanju oprjedeljenja da se Crna Gora posveti cilju ekološke države i zatraži podršku međunarodne zajednice. Sigurno je da je svijest o vrijednosti prirodnog i kulturnog blaga Crne Gore i potrebi njegove zaštite, unaprjeđivanja i valorizacije, bila osnova na kojoj je nastao veliki broj organizacija civilnog društva, koje su pokazale znatan angažman u mnogim oblastima zaštite i unaprjeđivanja životne sredine i da je već to značajan rezultat posvećenosti realizaciji odluke o ekološkoj državi. Sa velikim brojem građana i volontera koje okupljaju, oni daju veliki doprinos očuvanju i unaprjeđivanju životne sredine, širenju ekološke svijesti i popularizaciji globalnih zadataka u toj oblasti, te obrazovanju i mobilizaciji za šire društvene ciljeve u tom domenu.

Nevladine organizacije, kroz Forum ekoloških nevladinih organizacija, aktivno su učestvovala u radu Nacionalnog savjeta, od samih početaka, razmatrajući prethodno najvažnija pitanja kojima se bavio Savjet, uz iznošenje svojih ocjena i predloga, kao i neposrednim učešćem četiri predstavnika ovog sektora u radu Savjeta. Važan podsticaj unapređenju odnosa između vladinog i nevladinog sektora imali su potpisivanje Memoranduma o saradnji između tadašnjeg Ministarstva uređenja prostora i životne sredine sa ekološkim nevladinim organizacijama i izbor predstavnice nevladinog sektora za zamjenika predsjednika Nacionalnog savjeta za održivi razvoj u aprilu ove godine.

Kada je izostajala takva saradnja dolazilo je do

situacija da su stavovi nevladinog sektora i Vlade bili različiti, poput projekta gradnje HE "Buk Bijela" na Tari, kada je mobilizacijom cjelokupnog nevladinog sektora suspendovana odluka o gradnji tog objekta, odnosno narušavanja pravila Konvencije o zaštiti svjetskog prirodnog i kulturnog nasleđa, s obzirom na to da je Tara dio Nacionalnog parka "Durmitor", kao dijela svjetske baštine, i rezervat u okviru međunarodnog programa "Čovjek i biosfera". Nevladine organizacije izrazile su kritičan odnos i prema projektu gradnje hidroelektrana na Morači, koji nije sadržao alternativna rješenja, već rješenja koja su, uz ostalo, ozbiljno ugrožavala biodiverzitet i ekosistem sliva zahvaćenog hidroelektranom i akumulacijama.

To su primjeri koji pokazuju da je nužna i korisna saradnja svih činilaca društva, uključujući nauku, NVO, javnost i državne organe, u svim fazama priprema, planiranja i predlaganja rješenja koja imaju veliki uticaj na životnu sredinu i prirodne resurse Crne Gore. Na taj način one mogu doprinijeti ostvarivanju strateških ciljeva Crne Gore, doprinijeti naporima državnih, opštinskih i svih drugih organa i institucija u očuvanju zdrave životne sredine i u naporima da se podstakne saradnja unutar Crne Gore, kao i sa inostranstvom.

U Crnoj Gori duže vrijeme djeluje više naučno-istraživačkih instituta i centara koji su veoma važan dio njene ukupne osposobljenosti za zahtjevne ciljeve očuvanja životne sredine i održivog razvoja. Većina tih instituta i centara vezana je za Univerzitet Crne Gore (Biološki i Bio-tehnički institut, Poljoprivredni institut, Institut za biologiju mora, Institut za subtropske kulture, instituti u oblasti elektrotehnike i metalurgije, kao i stručne institucije, poput zavoda za seizmologiju, za geološka istraživanja, za zaštitu spomenika kulture, zdravstvo i dr). Uprkos tome, ne može se ocijeniti zadovoljavajućim stanje naučno-istraživačkih kapaciteta, kadrova, opreme, projekata i sredstava kojima raspolažu ove institucije, kao i Crna Gora, ni uključenost ove djelatnosti u značajnije projekte na evropskom i širem planu, posebno kada je riječ o životnoj sredini i održivom razvoju. U malim zemljama, jako je bitno da se osigura naučni integritet kako institucija tako i njihovih nalaza, kako bi se omogućio veći stepen primjene rezultata istraživanja u kreiranju politika.

Otvaranje i razvoj ekonomije, dolazak inostranih partnera, priliv inostranih investicija, kao i pokretanje ekonomskih reformi u Crnoj Gori, utiče na ekspanziju poslovne zajednice i njen rastući uticaj na sveukupna ekonomska i društvena kretanja. Takva kretanja dvojako utiču na životnu sredinu: sa jedne strane priliv inostranih ulaganja vrši pritisak na prostor i gradnju, jer nakon ruživanja ekonomije

u 90-tim godinama postoji objektivna potreba za razvojem i investicijama kojima se želi izaći u susret; a sa druge strane inostrane kompanije donose nova pravila igre i standarde, što utiče na ponašanje domaćih kompanija. Primjetan je interes i spremnost takvih kompanija i cjelokupne poslovne zajednice da doprinese ostvarivanju ciljeva i standarda koji su u osnovi opredeljenja za ekološku državu. Očekuje se da poslovna zajednica u narednom periodu na organizovan način i u još većoj mjeri doprinosi takvom razvoju Crne Gore. Jedan od foruma za produbljivanje ove saradnje je i Nacionalni savjet za održivi razvoj među čijim članovima se nalaze predstavnici poslovnih struktura u Crnoj Gori.

6. Odgoj, vaspitanje, obrazovanje – promjena odnosa

Kada je Nacionalni savjet za održivi razvoj još 2005. godine postavio zadatak donošenja Strategije i programa obrazovanja za održivi razvoj na svim nivoima obrazovanja, imao je u vidu da bez bitno unapređenog odnosa građana prema životnoj sredini i dragocjenim resursima Crne Gore, ne mogu biti postignuti ciljevi iz Nacionalne strategije održivog razvoja, kao ni zamisli ekološke države. Stoga je to unio u svoje prioritetne zadatke. Nacionalna strategija održivog razvoja je, u vezi sa tim, istakla dva prioritetna cilja: kvalitetnije obrazovanje za sve i povećanje tematskih sadržaja održivog razvoja u obrazovne programe na svim nivoima.

U tom cilju je u okviru Ministarstva obrazovanja urađen i Akcioni plan integracije održivog razvoja u obrazovne sisteme, što je postavljeno i kao cilj tekuće reforme obrazovanja u Crnoj Gori. Sačinjene su detaljne analize predmetnih programa kao i sadržaja održivog razvoja, od predškolskog do univerzitetskog obrazovanja, izrađeni su programi koji se odnose na obavezne, kao i izborne predmete. Rađeni su i posebni standardi zanimanja na nivou stručnog obrazovanja, poput: nadzornici u zaštićenim područjima (sa UNDP-ijem i Nacionalnim parkovima). Zavod za školstvo i Centar za stručno obrazovanje organizovali su obuku nastavnika za realizaciju novih obrazovnih programa, kao i veliki broj seminara na kojima je učestvovalo hiljade nastavnika. U planiranju i sprovođenju programa ostvarena je razgranata saradnja sa lokalnom zajednicom, nevladinim organizacijama, državnim organima, medijima, kao i nizom međunarodnih organizacija, ili regionalnih projekata koje su ovakve programe podržavale. Ističu se posebni programi, poput "Zelenog paketa" sa Regionalnim centrom za životnu sredinu Evrope (REC) i MIP Holandije, "Obrazovanje za stilove života", „Po-

dizanje svijesti o vrijednosti prostora kroz obrazovni proces“ u okviru INTEREG IIIB CADSES programa, “Istraživanje humanitarnog prava”, kao dio regionalnog projekta, uz organizovanje niza humanitarnih akcija. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva je obradio ekološke teme u svojim brojnim izdanjima, a izdavač je licenciranog časopisa za djecu National Geographic Junior, na osnovu čega je sa jednom od televizijskih kuća organizovan kviz. Jako pozitivno je i usvajanje Komunikacione strategije održivog razvoja u decembru prošle godine, koja je za period od tri godine predviđela mjere za jačanje partnerskih odnosa između svih činilaca društva sa ciljem postizanja opšteg konsenzusa o važnosti održivog razvoja.

Treba dodati da je, u ostvarivanju programa obrazovanja o životnoj sredini i održivom razvoju, posebno značajna saradnja sa velikim brojem nevladinih i međunarodnih organizacija, ili pojedinih zemalja donatora, što je doprinijelo unapređivanju znanja u ovim oblastima. U ovom okviru od značaja je akcija energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije (GIZ), koja ima edukativnu funkciju, ali je prati i program rekonstrukcije jednog broja škola, kako bi bile energetske pogodnije. Isto tako značajni su programi laboratorija za mlade, sajmovi mladih pronalazača, festivali nauke, istraživački kampovi, zdravstvene kampanje, akcije znanjem protiv droge, trgovine ljudima i sl. Konačno, u ovom procesu ne smije se izostaviti uloga masovnih medija kao najdirektnijeg i sve pristupnijeg medija za prenošenje poruka koje utiču na građenje vrijednosti u društvu. Opšta konstatacija da u društvu ne postoji dovoljno razumijevanje koncepta održivog razvoja odnosi se i na medije, tako da je nivo njihovog interesovanja da izvještavaju o pitanjima održivog razvoja izuzetno nizak i svodi se, uglavnom, na pokrivanje onoga što, s tim u vezi, rade zvaničnici. Medijski fokus je najčešće na jednom od stubova održivog razvoja – ekološkom, ali u maloj mjeri se ono odnosi na samoinicijativno i produbljenije bavljenje suštinskim pitanjima. U narednom periodu, mora se dodatno raditi na aktiviranju uloge medija u procesu podizanja svijesti o životnoj sredini i održivom razvoju i stvaranju spona između deklaracija usvojenih od strane države i svijesti građana o njima.

7. Odnos međunarodne zajednice prema opredeljenju Crne Gore da bude ekološka država

Najveću promociju Deklaracije o ekološkoj državi, Crna Gora je ostvarila na Svjetskom samitu o zemlji u Rijju, 1992. godine, jer su to saopštenje i prezentacija delegacije SRJ izazvali veliku pažnju,

pa je Deklaracija ušla u dokumente Samita. Ipak, u 90-tim godinama nije bilo značajnijih aktivnosti saradnje Crne Gore sa drugim zemljama i međunarodnim organizacijama, na osnovama Deklaracije o ekološkoj državi i programa koji su rađeni u Vladi, odnosno Ministarstvu životne sredine.

Početak nove deкаде, nakon zaokreta u politici Crne Gore, njenog povezivanja sa članicama EU i SAD, stvorile su se nove mogućnosti saradnje. Obraćanje delegacije i predsjednika Vlade Crne Gore na Svjetskom samitu o održivom razvoju u Johaneshburgu, saopštenje o odlučnosti na ispunjavanju zadataka iz Deklaracije o ekološkoj državi i poštovanju načela i ciljeva održivog razvoja, kao i poziv na saradnju, doprinijeli su da se uspostavi razgranata saradnja sa mnogim zemljama i međunarodnim organizacijama na tim osnovama.

Sa Programom za razvoj UN-a sačinjen je razdužen program saradnje na temi ekološka država i njen održivi razvoj, o kojem je, kasnije, predsjednik Vlade Crne Gore, iscrpno razgovarao sa najvišim zvaničnicima UNDP-ija koji su organizovali promociju takve orijentacije Crne Gore i upriličili posjetu Kosta Riki, zemlji koja je ostvarila velike rezultate u održivom razvoju. UNDP je za svoj program u Crnoj Gori, održivi razvoj postavio kao prioritetan i za to angažovao kadrove i sredstva, kako iz fondova UN, tako i mobilizacijom dodatnih sredstava pojedinih zemalja. Takođe, druge organizacije UN sistema – UNEP, Mediteranski akcioni plan, UNESCO, FAO, ali i Evropska Unija, OEBS i druge međunarodne organizacije i regionalni programi podržavale su aktivnosti u oblasti očuvanja prirodnih i kulturnih vrijednosti, zaštite okoline, prostornog planiranja, suzbijanja siromaštva, energetske efikasnosti, obnovljivih izvora energije i održivog razvoja. Na tom planu posebno su se angažovale neke evropske zemlje, u prvom redu Njemačka, Švedska, Holandija, Finska, Austrija, Norveška, Italija, kao i niz drugih zemalja. S druge strane, Crna Gora je veoma aktivna u svim relevantnim forumima održivog razvoja, prvenstveno na zasjedanjima Komisije za održivi razvoj, u čije članstvo je izabrana za period 2011-2014. Dodatno, predstavnik Crne Gore izabran je kao član Biroa za pripremu sljedećeg zasjedanja Komisije, što će sigurno otvoriti mogućnosti za veći angažman Crne Gore i njenog pristupa održivom razvoju i životnoj sredini u međunarodnoj zajednici.

U cjelini, u najvećem dijelu međunarodne zajednice, sa velikim zanimanjem i podrškom primljeno je jedinstveno opredeljenje Crne Gore da se razvija kao ekološka država, te da prihvati i sprovodi načela i ciljeve održivog razvoja. U vremenu odmah nakon donošenja odluka o nezavisnosti Crne Gore,

na inicijativu Kancelarije i Savjeta za održivi razvoj, učinjen je pokušaj u Vladi Crne Gore, uz veliku podršku pojedinih značajnih međunarodnih činilaca: UNDP, Svjetske Banke, EU, UNESCO, USAID, i drugih, da se organizuje posebna donatorska konferencija, sa projektima zaštite životne sredine i održivog razvoja, za koje bi se sakupila značajna bespovratna sredstva (nekoliko stotina miliona eura). Nažalost, uprkos takvoj spremnosti glavnih međunarodnih činilaca, predstavnika donatorske zajednice, ta prilika je propuštena, iako je inicijativa uživala snažnu podršku međunarodnih organizacija i razvijenih zemalja.

Crna Gora će i ubuduće moći da računa na značajnu opštu, stručnu, tehničku i finansijsku podršku većine međunarodnih, međuvladinih, ali i značajnih nevladinih organizacija i programa, kao i znatnog broja razvijenih, pa i susjednih i drugih zemalja, za realizaciju osnovnih vrijednosti i ciljeva održivog razvoja ekološke države. U posljednje tri godine održavaju se godišnje konferencije sa međunarodnim finansijskim institucijama i organizacijama na kojima je razgovarano o projektima iz oblasti životne sredine (posebno izgradnje komunalne infrastrukture) za čiju realizaciju je potrebna finansijska podrška i mogućnostima međunarodnih finansijskih institucija i organizacija da obezbijede kreditna i bespovratna sredstva. To je, bez sumnje, jedno od potencijalno najperspektivnijih osnova razvojne saradnje Crne Gore sa inostranstvom. Samo od organizacije i spremnosti njenih nadležnih organa i organizacija zavisi u kojoj mjeri će ona moći da iskoristi takvo raspoloženje i podršku.

8. Rezime: najveći i najteži problemi i prepreke u toj oblasti

Odluka Skupštine Crne Gore da donese Deklaraciju o proglašenju Crne Gore ekološkom državom izrazila je, s jedne strane, svijest o vrijednosti i važnosti okoline, prirodnog i kulturnog bogatstva Crne Gore i, s druge strane, opredeljenje da se ono čuva i unapređuje za sadašnje i buduće generacije. Time je stala u red malog broja zemalja koje su, odlukama najviših državnih organa te i kroz najznačajniji pravni akt, Ustav, izrazile svijest i posvećenost prema životnoj sredini.

Razvoj koji je uslijedio nije, u tom pogledu, donio očekivanu transformaciju odnosa državnih organa i društva prema životnoj sredini. Ratovi na prostoru ranije Jugoslavije bili su osnova za donošenje odluka u Savjetu bezbjednosti UN-a o sankcijama i međunarodnoj izolaciji Crne Gore, u okviru SRJ. Tokom naredne dekade, kada su sankcije ukinute,

Vlada je, već na njenom početku, usvojila dokument "Pravci razvoja Crne Gore kao ekološke države", ali nije donijela nikakav program za sprovođenje u djelo tog dokumenta. Šta više, sa napuštanjem Prostornog plana "Južni Jadran" i težnjom za podsticanjem investicija i preduzetništva, otpočelo je vrijeme izuzetno intenzivnog pritiska na prostor i životnu sredinu, te prenebregavanja i onih, makar slabašnih, zakonskih propisa koji su bili okrenuti zaštiti životne sredine.

Ipak, početkom ovoga vijeka dolazi do buđenja i razvoja ekološke svijesti i pokreta, čijom zaslugom je ostvareno učešće Crne Gore na Svjetskom samitu o održivom razvoju, u Johannesburgu, Južna Afrika, avgusta-septembra 2002. godine. Formiran je Nacionalni savjet za održivi razvoj i, potom, pripremljena i usvojena Nacionalna strategija održivog razvoja, te osnovana Kancelarija za održivi razvoj u zajedničkom projektu UNDP-ija i Vlade Crne Gore. Time je nastupila nova faza, u donošenju, od strane Vlade, prvog strateškog dokumenta sa programom akcija i formiranja tijela čiji je zadatak bio da pomogne Vladi u koordinaciji politike i djelovanja organa u toj oblasti. U protekloj deceniji donijet je čitav niz novih propisa o zaštiti životne sredine, više ili manje usklađenih i sa međunarodnim, kao i dokumentima Evropske unije. Pripremljeni su i usvojeni drugi važni dokumenti – o biodiverzitetu, šumama, klimatskim promjenama, master planovi u oblastima upravljanje otpadom, otpadnim vodama i vodosnadbijevanje, strategije razvoja energetike, saobraćaja i dr. Formirana je Agencija za zaštitu životne sredine, koja treba da doprinese značajnom unapređivanju stanja u dijelu implementacije propisa. Donijete su odluke o saniranju nekih ekoloških "crnih tačaka", kao i o proglašenju Prokletija za peti nacionalni park u Crnoj Gori.

Ipak, dominantnu sliku u tom vremenu zauzele su intenzivne devastacije prostora, nekontrolisan i svuda prisutan problem otpada, divljih deponija i nebrige o okolini; nepoštovanje zakona i odsustvo odgovarajućih sankcija za one koji čine nasilje prema okolini, čak i kada su u pitanju područja sa najvećim stepenom nacionalne i međunarodne zaštite. Odsustvo istinske spremnosti da se državni organi ozbiljno posvete opredeljenju o ekološkoj državi manifestovano je i kroz nedovoljno jasno razgraničene nadležnosti, ili neracionalno uspostavljen sistem nadležnosti u organima javne uprave, što se prije svega ogleda kroz ukidanje posebnog ministarstva u čijoj nadležnosti su pitanja životne sredine. Jedan od ključnih nalaza Drugog godišnjeg izvještaja o sprovođenju Nacionalne strategije održivog razvoja je da ne postoji do-

voljna spremnost donosioca odluka u promovisanju alternativnih rješenja nekih od vitalnih problema sa kojima se Crna Gora suočava. Alternativna rješenja najčešće upravo upućuju na neophodnost redefinisivanja tradicionalnih usko-sektorskih pristupa razvoju i otvorenost ka idejama koja dolaze van sistema i ustaljenih kanala komunikacije. Zbog pritiska da se ostvari brz ekonomski rast, a imajući u vidu turbulentnost dešavanja u Crnoj Gori i njenom širem regionu tokom protekle dvije decenije, često je odsustvo dugoročne perspektive u kreiranju politika.

Na osnovu svega toga, nameće se zaključak da je donošenje Deklaracije Skupštine Crne Gore o proglašenju ekološke države i odgovarajuće Ustavno utemeljenje takvog opredjeljenja, iako pozitivno primljeno u široj javnosti kao i izvan Crne Gore, bilo u najvećoj mjeri promotivnog, a samo donekle i podsticajnog i djelotvornog karaktera, kako na unutrašnjem tako i na spoljašnjem planu. Ono, uglavnom, nije bilo osnova za donošenje, pa tako ni za sprovođenje cjelovitih, jasnih, vremenski određenih mjera ekonomske, socijalne, obrazovne, naučne i svake druge politike koje bi vodile oživotvorenju te ideje. Stoga je navršavanje dvije decenije od donošenja odluke o proglašenju Crne Gore za ekološku državu, prilika da se, sagledavajući tu situaciju, izvrši izbor. Ako Crna Gora ostaje pri opredjeljenju da se razvija kao ekološka država, poštujući načela i ciljeve održivog razvoja – onda treba da izmijeni dosadašnji pristup: da se to prihvata u proklamacijama, dokumentima i planovima, a da je praksa u suprotnosti sa tim ciljevima i načelima. Svojim ponašanjem, uspješnom realizacijom donijetih politika, strategija, planova, kao i striktnim poštovanjem usvojenih zakona, ona treba da pokaže privrženost i vjerodostojnost takvom opredjeljenju. Odnosno ako Crna Gora nije spremna za takav iskorak, pa i zaokret – tada je bolje izostaviti iz najviših državnih dokumenata ovakvo opredjeljenje, pridržavajući se i nadalje, kao i najveći broj drugih država, planova i obaveza razvoja u skladu sa načelima održivosti.

III Kako dalje – šta su najvažniji izazovi, zadaci i kako ih ostvarivati?

U procesu priprema Crne Gore za Treći svjetski samit o održivom razvoju koji će se u junu mjesecu održati u Rio de Ženeiru, Crna Gora je definisala da prioritet Vlade treba da bude da osigura da njene institucije zadrže fokus na dugoročnom održivom razvoju, i da u svim svojim djelovanjima ostvaruje sinergiju između rasta i zapošljavanja sa jedne i socijalne jednakosti, životne sredine i prirodnih resursa sa druge strane. Podjednako važan prioritet je obezbijedivanje integrisanja principa i standarda životne sredine u sve razvojne politike i u proces donošenja odluka, kao i unaprijeđenje uloge privrednog sektora odnosno uvođenje i podizanje svijesti kompanija o principima društvene odgovornosti preduzeća. Kada je riječ o konkretnim oblastima za narednih 10 godina pripremnim dokumentima je definisano da je neophodno usredsrediti se na *održivo upravljanje i korišćenje prostora, upravljanje čvrstim otpadom i otpadnim vodama; zaštitu i racionalno korišćenje ekosistema biodiverziteta, posebno voda i šuma; energetske efikasnost u svim sektorima* (naročito građevinarstvu i transportu) *i orijentaciju na energetske efikasnost, nove, alternativne izvore energije* (osim vodnih, naročito korišćenje sunčeve i energije vjetra); *smanjivanje velikog raskoraka u regionalnom razvoju i, sa tim povezano, suzbijanje siromaštva.*

U dostizanju ovih prioriteta u narednom desetogodišnjem periodu biće neophodno:

- usklađivanje zakonskih regulativa sa EU zakonodavstvom i međunarodnim sporazumima iz oblasti životne sredine, kao i jačanje posvećenosti i spremnosti – sposobnosti da se one dosljedno i efikasno sprovedu u život;
- unaprijeđenje u sistemu upravljanja (veća zastupljenost društvenih aktera u donošenju odluka, partnerstva);
- donošenje i efikasno sprovođenje sveobuhvatnog programa izgradnje svijesti, odgoja, obrazovanja, kulture kod stanovništva, kako bi se prepoznali i usvojili načela, standardi, vrijednosti održivog razvoja;
- izgradnja institucija na svim nivoima, koje će biti sposobne da sprovedu usvojene politike i strategije;
- odvajanje dovoljnih finansijskih sredstava iz budžeta, za implementaciju politike i strategija kao i za konkretne projekte;
- izgradnja komunalne infrastrukture, posebno u oblastima vodosnabdijevanja, upravljanja otpadnim vodama i otpadom, kao i promjena odnosa

građana i svih subjekata koji se bave privrednim, uslužnim, obrazovnim, zdravstvenim i sličnim djelatnostima prema pitanjima koja se odnose na racionalniju potrošnju vode, selektivno odlaganje otpada, čuvanje čistoće javnih površina i drugo;

- integracija problematike klimatskih promjena u sektorske politike; adaptacija na klimatske promjene;
- izrada i implementacija Strategije razvoja na bazi nisko emitujućih tehnologija ugljendioksida
- stalna nadogradnja naučnih, akademskih, poslovnih i administrativnih kapaciteta, kako bi se promovisala i stimulisala inovativnost koja će Crnoj Gori, kao relativno malom sistemu, dati fleksibilnost i adaptabilnost da se suoči sa izazovima koji stoje pred njom;
- uspostavljanje održivog statističkog sistema.

Na osnovu prethodnih informacija i ocjena, današnjeg stanja u oblasti očuvanja, zaštite i valorizacije prirodnog i kulturnog nasleđa Crne Gore, kao i savremenih izazova pred Crnom Gorom, EU kao i međunarodnom zajednicom u cjelini – treba ponuditi odgovore, odnosno zadatke koje Crna Gora treba sebi da postavi kao prioritete za naredni desetogodišnji period. Ti zadaci bi se pretočili u odgovarajuće razvojne dokumente, u prvom redu u novu, odnosno revidiranu Nacionalnu strategiju održivog razvoja koja bi bila usvojena naredne godine, ali i u sektorske strategije koje bi se sa njom usaglasile. Ambicija, stoga, nije da se ponudi sveobuhvatna, zaokružena lista ciljeva i zadataka, već da se izdvoje oni koji bi, po zajedničkoj ocjeni, bili neophodni, čije donošenje i ostvarivanje bi moglo biti prekretnica u poimanju i napredovanju prema ostvarenju ciljeva ekološke države.

U nastavku se izlažu ideje, predlozi za razmatranje izazova i zadataka pred Crnom Gorom u narednoj dekadi.

1. Iako je, u proteklih 20 godina, Crna Gora propustila priliku, da svom jasnom Ustavnom opredeljenju da se razvija kao **ekološka država**, pruži smisao, snagu i vjerodostojnost promjena u stvarnosti životne sredine, njenog izgleda i ponašanja svih – ona treba da **ostane privržena takvom cilju** iz više razloga:

- zato što bogatstvo i jedinstvenost prirodnog i kulturnog nasleđa to nalaže i obavezuje,
- zato što su građani Crne Gore na brojne načine izrazili podršku ovakvoj njenoj odrednici,
- zato što ono, u kontekstu načela i ciljeva održivog razvoja, predstavlja najveći razvojni resurs ove i budućih generacija Crne Gore, i

- zato što to može i treba da bude, sve više obilježje, znak prepoznavanja, spona Crne Gore u širim regionalnim i svjetskim razmjerama.

Uslov je da se učine značajne promjene u posvećenosti, organizaciji, odgoju, obrazovanju i kulturi ponašanja svih prema životnoj sredini, prirodnom i kulturnom nasleđu i ambijentu Crne Gore. Obaveza je svih državnih činilaca, kao i društva u cjelini da pokažu punu posvećenost idealu odnosno strateškom razvojnom cilju ekološke države i preduzmu nužne promjene na tom putu.

Polazeći od iznijetih stavova, svi državni, politički i društveni činioци treba da preduzmu neophodne akcije kako bi ciljevi i zadaci održivog razvoja ekološke države Crne Gore postali najveći prioritet razvoja Crne Gore i njihovog djelovanja da se za to stvore potrebne pretpostavke. Vlada će pripremiti i sprovesti program za organizaciono, stručno i tehničko osposobljavanje za održivi razvoj ekološke Crne Gore, na svim nivoima; Skupština će redovno, godišnje, analizirati rezultate sprovođenja inovirane Nacionalne strategije održivog razvoja; u svim opštinama će se formirati široko postavljani i stručno utemeljeni savjeti za održivi razvoj; ustanoviće se visoko državno priznanje za izuzetne rezultate u ostvarivanju ciljeva i načela održivog razvoja ekološke Crne Gore. Konačno, u obilježavanju dvadesetogodišnjice od proglašenja ekološkom državom, treba preispitati i institucionalni okvir koji je uspostavljen za oblast zaštite životne sredine i ocijeniti kadrovske, finansijske i političke kapacitete postojećih institucija sa aspekta njihovog učinka u sprovođenju principa i zadataka ekološke države.

2.1. Na makro nivou, kao konkretizacija principa ekološke države, potrebna je snažna podrška razvoju **„zelene ekonomije“** odnosno podrška cjelokupnoj promjeni sistema potrošnje i proizvodnje na osnovama održivosti kako bi se dostigla „zelena ekonomija.“ Razvoj „zelene ekonomije,“ u okvirima održivog razvoja i kao put ka smanjivanju siromaštva – glavno je stremljenje međunarodne zajednice i jedna od dvije ključne teme Konferencije Ujedinjenih nacija o održivom razvoju odnosno Trećeg svjetskog samita o održivom razvoju, koja će se održati u Rio de Ženeiru u junu naredne godine.

Crna Gora bi, zbog svog opredjeljenja i sa olakšavajućim faktorom svoje veličine, uz pomoć ekspertsku i finansijsku od strane međunarodnih partnera, mogla da bude **pilot zemlja za korjenito prestruktuiranje nacionalne privrede na osnovama** najboljeg korišćenje resursa i očuvanje okoline, odnosno **„zelene ekonomije“** i održivog

razvoja. Izrada *analize izvodljivosti i konkretnog finansijskog, kadrovskog i vremenskog plana* za ovakvu promjenu treba da bude prvi korak u njenoj realizaciji. Ponuđena podrška za ovakav plan Direktora Programa za životnu sredinu UN-a prilikom 19. zasjedanja Komisije za održivi razvoj UN-a u maju o.g, treba da se konkretizuje kao suštinski korak za ostvarenje ovog plana. U takvom scenariju, Crna Gora bi imala priliku da tokom Samita u Riju, na kome je prije 20 godina po prvi put predstavljena međunarodnoj zajednici kao ekološka država, afirmiše plan konkretizacije svog državnog opredjeljenja potencijalnim partnerima.

2.2. Suštinsko „ozeljenjavanje“ crnogorske ekonomije u kontekstu održivog razvoja treba da bude prioritet politike i mjera nadležnih organa Crne Gore i kada je u pitanju zadatak **smanjivanja raskoraka u razvoju sjevera i centralnog, odnosno južnog dijela Crne Gore**. Na taj način stvarale bi se pretpostavke za ubrzan razvoj nerazvijenih područja Crne Gore i zaustavljanje trenda depopulacije i migracije stanovništva sa nerazvijenih područja. Kao što je to zaključeno na 18. sjednici Nacionalnog savjeta za održivi razvoj i naglašeno u Strategiji regionalnog razvoja Crne Gore, u nerazvijenim područjima, poglavito sjevera Crne Gore, izuzetno su pogodni uslovi za razvoj zelene ekonomije: od seoskog, planinskog, izletničkog, parkovnog, ekološkog turizma; organske ili ekološke poljoprivrede i prehrambene industrije; razvoja raznovrsnih djelatnosti vezanih za šumska bogatstva i ekobilje; korišćenja hidropotencijala za male i srednje elektrane, ili druge alternativne izvore energije, uključujući i drveni otpad, pokretanje programa reciklaže, održivog razvoja u nacionalnim parkovima; kao i tradicionalnih zanatskih djelatnosti.

U cilju smanjivanja velikih regionalnih dispariteta, što predstavlja veoma izražen problem sa brojnim teškim posledicama po državu u cjelini, nakon Strategije donijet je i Zakon o regionalnom razvoju, čime su stvorene određene pretpostavke za donošenje i sprovođenje djelotvornih mjera u toj oblasti. Ono što je neophodno je da se, za područje koje treba da bude test valjanosti i primjenjivosti koncepta „zelene ekonomije,“ zbog njegovih sveukupnih karakteristika, pripreme programi i konkretne mjere, kao i dovoljan obim sredstava, u vidu pomoći i povoljnih kredita, kako bi se ostvarili vidljivi rezultati.

Ubrzani ekonomski razvoj nerazvijenih područja Crne Gore može da se ostvari jedino kao rezultat poboljšane infrastrukture – saobraćajne, elektroenergetske, telekomunikacione; realnih mogućnosti

koje se pružaju stanovništvu za privređivanje i sveukupan razvoj, kroz podršku izradi i realizaciji programa, povoljne kredite i podsticajna sredstva, marketing proizvoda i usluga, kao i sve veću integraciju tih područja sa drugim krajevima Crne Gore. Program razvoja klastera te, u tom cilju, podsticanja javno-privatnih partnerstava, sa snažnim podsticajnim mjerama za privlačenje „green field“ investicija u tim područjima, primjeri su programa i mjera kakvi su potrebni za nerazvijena područja. Uvođenje posebnih kreditnih linija u partnerstvu Vlade i banaka za stimulaciju nabavki i ugrađivanja zelenih tehnologija kao i dodjela poreskih i drugih olakšica na nivou opština za takve razvojne i proizvodne programe bi trebalo da postane praksa u ovoj početnoj fazi sprovođenja koncepta „zelene ekonomije.“ Sprovođenje opštih odrednica Zakona o javnim nabavkama (po njegovom usvajanju), a koje se tiču uključivanja standarda zaštite životne sredine, energetske efikanosti i socijalnih potreba u kriterijume državnih nabavki treba što prije započeti. Imajući u vidu ulogu države kao kupca na tržištu, održive javne nabavke daće jasan signal privredi u pogledu uvođenja zelenih odnosno čistijih tehnologija.

3. Afirmacija ideje ekološke države treba da počiva na **građenju kulture**, kao i unapređivanju programa odgoja, vaspitanja i obrazovanja za čuvanje i oplemenjivanje okoline. Uz sve slabosti, kada je u pitanju volja, osposobljenost, organizovanost, normativni okvir i njegovo dosledno sprovođenje – ipak je najveći izazov pred Crnom Gorom da se organizovano, promišljeno, sveobuhvatno i odlučno pristupi gradnji vrijednosti i kulture u svim sredinama, počev od institucija obrazovanja – ali i najšire u društvu, koje će uvažavati, štiti, njegovati, oplemenjivati prirodne i kulturne vrijednosti, kao njenu veliku vrijednost, komparativnu prednost i razvojni resurs.

Politiku, strategiju i programe obrazovanja za održivi razvoj, usklađene sa reformom obrazovanja i ciljevima Nacionalne strategije održivog razvoja u toj oblasti, treba kvalitetno ostvarivati uz angažovanje i saradnju lokalne samouprave, nevladinih organizacija, poslovne zajednice, medija, kao i brojnih drugih subjekata koji doprinose tim ciljevima, te korišćenjem metoda praktične nastave i iskustva djelovanja u zajednici. Crna Gora u ovoj oblasti mora obnoviti i osnažiti saradnju sa nadležnim institucijama UN-a i EU koje već šest godina rade intenzivno na promovisanju obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj.

Važnu ulogu u toj oblasti imaju univerziteti i

naučno-istraživačke ustanove, kao i programi stalnog usavršavanja za sve one koji, u državnim organima, lokalnim samoupravama, javnim ustanovama i na drugim mjestima, obavljaju dužnosti za koje se traži stručnost i poznavanje najnovijih normi, standarda životne sredine, prirodnih i kulturnih vrijednosti i održivog razvoja. U jačanju veze između nauke, obrazovanja i politike, jedan od koraka koji bi se mogao preduzeti je pružanje podrške univerzitetima da prevaziđu nivo samo predavanja (teaching universities), već da razviju kapacitete u pravcu istraživanja i stimulacije inovativnosti. Povećana uloga države u finansiranju onih naučnih projekata koji zahtijevaju veća sredstva, duže periode istraživanja i one teme koje, po pravilu, privatni sektor ne finansira, je veoma bitna u ovom procesu. Konačno, edukacija nastavnog kadra i učenika/studenata kao i uvođenje novih nastavnih ciljeva na temu održivog razvoja je neophodno kako bi se osiguralo stvaranje generacija za koju će standardi i koncept održivog razvoja postati društvena norma i jedan od zahtjeva koji će se upućivati donosiocima odluka.

Svi činioци društva treba da daju puni doprinos gradnji, afirmaciji i zaživljavanju kulture u kojoj će se poznavati, čuvati, poštovati i oplemenjivati prirodne i kulturne vrijednosti Crne Gore. Ovo je i ključna poruka i pristup Komunikacione strategije održivog razvoja Crne Gore, koju je Vlada usvojila u decembru prošle godine. Komunikaciona strategija počiva na uvjerenju da se održivi razvoj može doseći jedino kroz dugoročnu posvećenost intenziviranju javnog zagovaranja na svim nivoima društva, što znači novi, integralni komunikacioni pristup, koji se ne ograničava samo na popularisanje koncepta među najširim slojevima stanovništva već, jednako važno, otvara nove kanale i mehanizme komuniciranja među svim akterima relevantnim za održivi razvoj.“

4. Situacija sa **otpadom** i otpadnim vodama u Crnoj Gori je zabrinjavajuća, gotovo alarmantna. Neuređeni sistem upravljanja otpadom veoma se negativno odražava na vodu, vazduh, more i zemljište, kao i na klimu, ljudsko zdravlje i životnu sredinu. Naročito su ugrožene podzemne vode, koje su glavni izvor zaliha pitke vode i najvažniji nacionalni resurs. Nacionalna politika i Starteški master plan, kao i državni i opštinski planovi upravljanja otpadom, koji se baziraju na gradnji regionalnih deponija, odnosno reciklažnih centara, saniranju postojećih odlagališta smeća i rješavanju pitanja industrijskog i opasnog otpada se ne sprovode odgovarajućom dinamikom, čime nisu stvorene, ni nakon više od pet godina, pretpostavke za punu im-

plementaciju Zakona o upravljanju otpadom. Izostali su odlučno angažovanje nadležnih organa javne uprave, posebno jedinica lokalne samouprave i njihova međusobna saradnja u nalaženju adekvatnih zajedničkih rješenja. Veoma su nezadovoljavajući rezultati u sprovođenju odredbi koje se odnose na smanjenje proizvodnje otpada, njegovo selektivno prikupljanje, kao i obradu posebnih vrsta otpada. Takođe, još uvijek nijesu ostvareni konkretni pomaci na rješavanju organizovanog načina prikupljanja i obrade opasnog otpada, otpada nastalog od rušenja objekta (građevinskog otpada) i veterinarskog otpada. U dijelu pitanja koja se odnose na oblast upravljanja medicinskim otpadom, nadležno Ministarstvo zdravlja je zaključilo koncesioni ugovor sa privatnim partnerom koji će prikupljati i tretirati medicinski otpad na način koji je utvrđen u nacionalnom zakonodavstvu i koji je u skladu sa standardima i direktivama EU.

Vlada i drugi nadležni organi moraju ovom problemu posvetiti najveću pažnju i prioritet kao zadatku najvećeg stepena urgentnosti. Zakon o upravljanju otpadom treba u potpunosti usaglasiti sa zakonodavnim okvirom EU. Odredbe važeće evropske direktive koje se transponuju u nacionalno zakonodavstvo uspostavljaju sistem hijerarhije koji obuhvata: prevenciju, ponovno korišćenje, reciklažu, ponovno osposobljavanje za korišćenje i odstranjivanje, gdje se poseban akcenat stavlja na prve dvije mjere, dok se ostalim pribjegava isključivo kada sprovođenje prvih nije moguće.

Dodatno, treba pooštriti kaznenu politiku i osigurati njegovo efikasno sprovođenje. Treba donijeti hitne mjere za selektivno prikupljanje i tretman otpada, prečišćavanje otpadnih voda, sanaciju odlagališta, kao i za rješavanje pitanja industrijskog i opasnog, uključujući radio-aktivnog, otpada, te identifikovati moguće izvore finansiranja i doprinijeti osiguranju njihovog dobijanja. Nužno je da se hitno uradi detaljni i integralni registar-katastar svih zagađivača u Crnoj Gori (zemljišta, vazduha i voda) kao javni registar, sa svim podacima o lokacijama, procesima, tokovima otpadnih materija, postrojenjima za tretman, podacima o dozvolama i saglasnostima - kako bi se preduzimale potrebne mjere za suzbijanje ovog problema. Potrebno je pomoći lokalnim samoupravama u jačanju njihovih organizacionih, kadrovskih i tehničkih kapaciteta, kao i u organizovanju međuopštinskih preduzeća za upravljanje zajedničkim kapacitetima za sakupljanje i preradu otpada, tretman otpadnih voda, kao i za inspekcijски nadzor.

Konkretno, predlaže se da Vlada sagleda mogućnosti za:

- a) uvođenje strožijih mjera kaznene politike za sve koji ne poštuju odredbe važećih propisa u oblasti upravljanja otpadnim vodama,
- b) uspostavljanje efikasnijeg sistema inspeksijskog nadzora i sprovođenje odredbi zakona,
- c) efikasnije uklanjanje iz upotrebe plastičnih kesa, pa i potpune zabrane njihove proizvodnje i prometa,
- d) organizovanje poslova upravljanja posebnim vrstama otpada (elektronski i električni otpad, otpadna vozila, otpadne gume, baterije i akumulatori i ambalažni otpad),
- e) definisanje modela koji treba da, shodno postojećim uslovima, obezbijedi ekonomski racionalno i sa aspekta zaštite zdravlja ljudi i zaštite životne sredine zadovoljavajuće upravljanje opasnim otpadom,
- f) uspostavljanje sistema za adekvatno upravljanje veterinarskim otpadom,

a da jedinice lokalne samouprave, shodno svojim nadležnostima, kao i u skladu sa zakonom, strateškim planskim dokumentima i državnim planom upravljanja otpadom, intenziviraju aktivnosti na: 1) organizovanju sakupljanja otpada na selektivan način, odnosno sakupljanje sekundarnih sirovina (PVC ambalaže, papira i kartona, stakla i metala) od strane korisnika usluga javnih preduzeća, odnosno privrednih društava koja obavljaju poslove prikupljanja i transporta otpada i 2) kao i obučavanju pripadnika komunalne policije za efikasno reagovanje u svim slučajevima nepropisnog postupanja sa otpadom i ugrožavanja životne sredine.

5. Prostor, zaštićena područja, zemljište, more. Prostor i resursi prirode (biodiverzitet, zemljište, vode, šume), predstavljaju izuzetno bogatstvo Crne Gore, ali su, uprkos tome što su pojedine oblasti i vrste stavljene pod zaštitu, pritisци na životnu sredinu i biodiverzitet i dalje veliki. Najizraženiji tipovi ugrožavanja biodiverziteta su: degradacija habitata (neodrživa i nelegalna sječa šuma, eksploatacija šljunka i pijeska, urbanizacija i dr), zagađenje zemlje, vode i vazduha, nekontrolisani lov, ribolov, sakupljanje šumskih plodova, razvoj invazivnih vrsta.

Moraju se odmah preduzeti mjere da se, u vezi zaštićenih područja ostvare projektovani ciljevi Nacionalne strategije održivog razvoja. To znači:

- a) da se obezbijedi da nacionalno zaštićena područja obuhvate 10% teritorije i 10% obalnog područja;
- b) da se pri identifikaciji zaštićenih područja koriste evropske tipologizacije staništa značajnih za

- zaštitu (EMERALD, Natura 2000), vodeći računa da se obuhvate svi reprezentativni sistemi;
- c) da se uspostavi znatno uspješniji i efikasniji sistem upravljanja zaštićenim područjima prirode, uključujući i ona koja imaju međunarodni značaj, kao i njihove kvalitetne turističke valorizacije koja bi jačala njihovu ekonomsku funkciju, uz obezbjeđivanje participativnog pristupa u upravljanju;
- d) da se efikasno izvršava funkcija zaštite tih područja, spriječi svaka nelegalna gradnja, neplanska sječa, krivolov, kao i bilo koji drugi oblik devastacije i narušavanja vrijednosti zaštićenih područja;
- e) da se unaprijedi njihova edukativna i naučno-istraživačka funkcija, u saradnji sa institucijama obrazovanja, nauke i kulture;
- f) da se proširi saradnja sa lokalnim stanovništvom, potstiče njihovo partnerstvo, kao i privredno angažovanje, koje bi se povežalo sa vrijednostima i osobenostima zaštićenih područja;
- g) da se izradi dokumentaciona osnova o biodiverzitetu, kao i djelotvoran sistem monitoringa, te da se zaštita biodiverziteta integriše u druge sektore - prostornog planiranja, turizma, razvoja energije i krupne infrastrukture i dr.

Sistem planiranja prostora, od donošenja Prostornog plana Crne Gore, planova posebne namjene, generalnih i detaljnih planova, do njihove primjene, pokazao je brojne slabosti. Kao rezultat, izraženi su mnogi problemi u upravljanju prostorom koji se manifestuju kroz promjenu namjene prostora, neplansku i nelegalnu gradnju, nekontrolisanu urbanizaciju, zapuštenost komunalne infrastrukture. Ovakvim pojavama ugrožavaju se i devastiraju neki od najdragocjenijih prirodnih resursa u Crnoj Gori (poljoprivredno zemljište, područja posebne namjene i njihovo neposredno okruženje), ugrožavaju ili trajno narušavaju prirodne vrijednosti ili pejzažne cjeline koje čine nasleđe Crne Gore i njeno jedinstveno obilježje kao ekološke države i turističke destinacije. Takođe slabi kvalitet života, posebno u stalno rastućim urbanim naseljima, zbog prenatrpanosti naselja i neadekvatnosti infrastrukture i pratećih sadržaja.

Prioritetni zadaci u oblasti politike prostornog razvoja i prostornog planiranja su: održiv razvoj kroz uravnoteženu prostornu strukturu, uravnoteženi i policentrični urbani sistem, novi odnos – urbana-ruralna sredina, obezbjeđenje jednakog pristupa informacijama i znanju, racionalno upravljanje i zaštita prirodnog i kulturnog nasleđa. Takvi prioriteti treba da budu u osnovi donošenja novih i ažuriranja postojećih prostornih planova na svim

nivoima. Potrebno je, takođe, osigurati veći stepen poštovanja planske dokumentacije i uspostavljanje integralnog informacionog sistema (katastar, prostorno planiranje, urbanizam, infrastruktura). Kod zaštite pejzaža, potrebno je, uz definisanje politike, pristupiti vrednovanju pejzaža u skladu sa odredbama Predione konvencije Savjeta Evrope.

Kada je riječ o zemljištu, najvažniji i ujedno najhitniji zadatak je da se donesu efikasne mjere sprječavanja dalje devastacije poljoprivrednog, posebno obradivog zemljišta i ambijentalno vrijednih sredina, njihovog pretvaranja u građevinsko zemljište, te pomoći da se povećaju fondovi poljoprivrednog zemljišta kultivisanjem sada neobradivog zemljišta i melioracijama, zaštitom od erozije i poplava, kao i zaustavljanjem procesa deagrarizacije i napuštanja sela, kvalitetnim programom razvoja ruralnih područja. U tom cilju biće potrebno donijeti novi Zakon o poljoprivrednom zemljištu, kako bi se efikasnije zaštitila njegova namjena, podstaklo ukрупnjivanje i bolje korišćenje zemljišta za intenzivnu poljoprivrednu i posebno ekološku proizvodnju.

Strategijom proizvodnje hrane i Nacionalnim programom ruralnog razvoja, te regulacionim mehanizmima, snažnije potsticati bolju iskorišćenost zemljišnih resursa za poljoprivrednu proizvodnju, uz bolju zaštitu prirodne sredine. Mjerama agrarne politike treba obuhvatiti ruralne sredine i njihov cjelovit razvoj (kvalitetnija osnovna infrastruktura, poljoprivreda, domaća radinost, prikupljanje šumskih plodova i ljekobilja, pčelarstvo, prerađivački pogoni, servisi, seoski turizam, školstvo, zdravstvo, sport). Podsticati policentrični sistem razvoja i novi odnos urbana-ruralna sredina. Izraditi katastar zagađivača zemljišta, redovan monitoring i efikasne mjere, kao i usklađivanje naših sa propisima EU. Takodje usaglasiti klasifikaciju o obradivom zemljištu sa klasifikacijom EU. Uvesti zeleni karton poljoprivrede i porez na nekorišćeno poljoprivredno zemljište (kroz eventualno osnivanje Agencije za poljoprivredno zemljište kao što je to slučaj u državama regiona). Proizvodnja zdrave i organske hrane ostaje značajna potencijalna komparativna prednost crnogorske poljoprivrede na čijem razvoju se mora još intenzivnije raditi.

Zaštita mora i obalnog područja: Nužno je osigurati kontinuirana naučna istraživanja fizičkih, hemijskih i bioloških karakteristika mora, kako bi se poboljšalo sadašnje stanje priobalnih voda i otvorenog mora, organizovanje monitoringa organskih i neorganskih zagađivanja mora. Donošenje propisa radi kompletne zaštite mora i kontrola njihovog sprovođenja; zaštita ekosistema mora; zaštita biodiverziteta morskih organizama; razvijanje strategije

integralnog upravljanja morskim dobrom na bazi načela održivog razvoja - predstavlja neophodne korake bez kojih će obala i more trajno ostati izloženi devastirajućim pritiscima turističkog i građevinarskog sektora. Neophodno će biti i da se razviju preventivne mjere za sprječavanje degradacije morskih ekosistema, uslovi za uravnoteženo korišćenje bioresursa mora za zadovoljenje potreba za ishranom i razvoj turizma, kao i da se definišu i poštuju "ekološki kapaciteti" za korišćenje neposrednog priobalja. Međutim, ove mjere neće imati efekta ukoliko ne budu praćene i mjerama za eliminisanje izlivanja neprečišćenih otpadnih voda u područje litorala i svih oblika skladištenja opasnih i štetnih materija na području priobalja, kao i mjerama za zabranu eksploatacije pijeska i šljunka sa plaža i neposrednog zaleđa obalske linije.

6. Vode predstavljaju jedno od najvećih bogatstava Crne Gore i šansi za njen razvoj. Sve njene kopnene vode (izuzev Cijevne), formiraju se na njenoj teritoriji, što je izuzetan ekološki kvalitet i ekonomski resurs. On se, međutim, još uvijek nedovoljno koristi, kako za dobijanje energije za potrebe Crne Gore i za izvoz, uz osiguravanje najvećeg mogućeg stepena zaštite ekosistema i biodiverziteta, tako i za akumulacije i navodnjavanje u poljoprivredi. Voda za flaširanje se, takođe, koristi u malom obimu i bez efekata konzorcijalnog nastupa, posebno u izvozu.

Prisutni su brojni problemi u vezi sa vodama i posebno u upravljanju vodama. Vode u Crnoj Gori imaju neravnomjeran prostorni i vremenski režim, pa je neophodno vršiti preraspodjelu voda po teritoriji i graditi akumulacije radi izravnjavanja režima i čuvanja voda za sušne periode, kao i amortizera za poplave. Ne postoji katastar postojećih i potencijalnih izvorišta, a stanje zaštite izvorišta je neadekvatno. Nezadovoljavajuće je i stanje vodovodnih distributivnih sistema u jedinicama lokalne samouprave, jer su gubici vode 30-80%, što je višestruko iznad evropskog prosjeka. Mala je snabdjevenost sela vodom (40%), mali je obim melioracija, kao i zaštite od poplava. Izraženi su problemi prevelike eksploatacije šljunka što ugrožava rječna korita. Takođe, alarmantno je nizak nivo prečišćavanja fekalnih otpadnih voda (od samo oko 15 % stanovništva, odnosno samo dva gradska postrojenja – Podgorica i Mojkovac); slabo se prati ispuštanje industrijskih otpadnih voda, kao i zagađenja voda sredstvima koja se koriste u poljoprivredi, i dr.

Salinitet mora je znatno iznad prosjeka, te predstavlja pravi rudnik soli. Izlov ribe iz mora, jezera, rijeka, akvakulture, kao i uzgoj ribe, predstavljaju veliki resurs za ishranu i izvoz. Potrebno je zaštititi

kompletan ekosistem mora, biodiverzitet morskih organizama, uz sprovođenje strategije integralnog upravljanja morskim područjem na načelima održivog razvoja, eliminisati izlivanje neprečišćenih otpadnih voda, kao i sve oblike skladištenja opasnih i štetnih materija na području priobalja, zabraniti eksploataciju pijeska i šljunka sa plaža i neposrednog zaleđa obalske linije.

Imajući u vidu iznijeto, vode Crne Gore treba zaštititi od zagađivanja i rasipanja, što je posebno važno za gradove, gdje je nužno povećati kapacitete prečišćavanja i tretmana otpadnih voda, saniranja zastarjele infrastrukture sa visokim procentom gubitaka voda, unaprijediti sanitarno-tehničku zaštitu voda za piće. Isto tako je potrebno izraditi i sprovesti kompleksne i dugoročne programe zaštite od poplava u zonama bujica i erozija, kao i kraških polja, posebno Nikšićkog i oko Skadarskog jezera. Neophodno je što prije istražiti stanje kvaliteta voda, realnih i potencijalnih zagađenja i u tom cilju uraditi katastar vodoizvorišta, kao i izvora zagađenja, te mjera njihove zaštite i obezbijediti izgradnju informacionog sistema o vodama i integralnog sistema održivog upravljanja vodnim resursima, uključujući zaštitu vodnih eko-sistema i života u njima. Treba usaglasiti zakone o vodama sa Okvirnom direktivom EU o vodama i ostalim direktivama koje se odnose na vode kroz donošenje niza podzakonskih akata, te riješiti problem preklapanja nadležnosti državnih institucija u oblasti zaštite i monitoringa voda.

7. **Šume** su veliko bogatstvo Crne Gore, za njen razvoj, za turizam i rekreaciju, za valorizaciju njene biološke raznovrsnosti, te zaštitu bioloških, vodnih i zemljišnih resursa. Sistem gazdovanja šumama treba unapređivati u cilju daljeg proširenja i poboljšanja obima i kvaliteta šumskog fonda, racionalnijeg korišćenja onog dijela koji je za sječu, radi ostvarivanja što većeg stepena prerade i finalizacije; podsticanja razvoja drugih djelatnosti vezanih za šume (za vezivanje ugljenika; sakupljanje šumskih plodova; turističke i rekreacione aktivnosti; suzbijanja erozija, zaštite bioloških, vodnih, zemljanih resursa i vrijednosti eko-sistema). Šumskim resursima i šumskim zemljištem treba upravljati na održiv način, da bi se omogućile društvene, ekonomske, ekološke, kulturne i duhovne ljudske potrebe sadašnjih i budućih generacija.

U tom smislu, šumama treba da se gazduje na održiv način, koristeći plansku dokumentaciju koja je razrađena na više planskih nivoa, polazeći od Nacionalne šumarske politike i novog Zakona o šumama, koji definišu način donošenja ostalih

planskih dokumenata.¹²⁾ Svi ovi planovi posmatraju šumu kao trajan/održiv resurs, valorizujući sve njene funkcije: ekološke, ekonomske, socijalne i kulturne, a u sebi sadrže različite stepene zaštite koji su metodološki procijenjeni u skladu sa savremenim trendovima zaštite šuma i prirode uopšte. Planirani sječivi etat treba maksimalno da iznosi 50% od prirasta. Stoga, sječe koje se trebaju sprovesti u skladu sa planskom dokumentacijom, pored ekonomskog karaktera, treba da imaju izražen šumsko uzgojni i zaštitni karakter, što jasno ukazuje da se šumama gazduje na osnovu standarda koji su trenutno važeći u razvijenim evropskim zemljama.

8. **Obnovljivi i alternativni izvori čiste energije, uz štednju i energetske efikasnost, ekološka gradnja.** Cilj mora biti da se iskoriste najbolja iskustva drugih zemalja, kako u korišćenju bogatih resursa posebno vode, ali i sunca, vjetra, bio-mase, otpada za proizvodnju čiste energije. U vezi sa ovim, uvesti nove, najviše standarde ekološke "zelene," održive gradnje i akreditacije investitora, graditelja i korisnika objekata koji te standarde mogu ispuniti.

Energetska efikasnost i obnovljivi izvori energije imaju najveći značaj u univerzalnoj akciji za smanjivanjem štetnih gasova i zaustavljanjem negativnih kretanja u globalnim klimatskim promjenama, otvarajući, istovremeno, značajne nove mogućnosti proizvodnje energije iz alternativnih izvora, kao i drugih pozitivnih ekonomskih i socijalnih promjena.

Vlada Crne Gore je donijela sva predviđena dokumenta koja se odnose na energetske politiku i strategiju, kao i na energetske efikasnost i obnovljive izvore energije, normativna akta, kao i planove za kratkoročni i srednjoročni period. U saradnji sa donatorskom zajednicom, donijela je i sprovođa programe promocije i rekonstrukcije objekata, zdravstvenih ustanova, škola i drugih javnih objekata, te stimulisanja ulaganja u proizvodnju i korišćenje energije vjetra, solarne energije i drugih izvora. To sve, međutim, nije bitnije promijenilo postojeću situaciju: višestruko veće potrošnje energije po stanovniku u odnosu na prosjek Evropske unije, nisku energetske efikasnost, odnosno visok procenat rasipanja energije u svim fazama, kao i veoma mali udio posebno alternativnih izvora obnovljive energije (vjetra, sunca, biomase, malih i srednjih HE, osim onih iz velikih hidroelektrana) u ukupnoj proizvodnji i potrošnji energije.

Potrebno je da se energetske efikasnosti i raz-

12) kao što su Planovi razvoja šuma (nivo opštine), Programi gazdovanja šumama (nivo gazdinske jedinice) i Izvođačkih planova (najniži nivo planiranja)

voju obnovljivih izvora energije pristupi sa mnogo većim ambicijama i mjerama koje bi značajnije, efikasnije i brže dovele do pozitivnih promjena u ovoj oblasti, kako bi se ispunili ciljevi strategije UN i EU u ovoj oblasti, sa 20% ušteda na račun ostvarene energetske efikasnosti, kod svih vrsta potrošnje (NSOR-om je predviđeno da se, u odnosu na 2005. godinu, do 2010. izvrši ušteda od 10%); sa 20% udjela obnovljivih izvora energije, kao i 20% smanjivanja energije iz fosilnih goriva – sve to do 2020. godine. Naročito bi bilo značajno da se propisima i mjerama ekonomske politike obaveže i stimulise posebno javni sektor na korišćenja solarne energije; da se pruže novi podsticaji za ulaganje u gradnju malih i srednjih HE, kao i da se organizovano koristi biomasa i prerada otpada za proizvodnju energije.

9. Namjensko i kontinuirano finansiranje projekata i programa zaštite životne sredine. Kako bi se stvaranje ekološke države podržalo na terenu nužno je da postoji posebna institucija/namjenski fond u koju će se sabirati sredstva sakupljena iz različitih izvora finansiranja vezanih za primjenu principa zaštite životne sredine i stvarati uslovi za finansiranje i podršku programima zaštite, očuvanja i unapređivanja životne sredine. Generalni okvir finansiranja zasnovao bi se na sredstvima iz budžeta za sprječavanje ili saniranje zagađivanja; načelu da zagađivač, odnosno korisnik prirodnog bogatstva, snosi troškove zaštite odnosno korišćenja ekosistemskih usluga, kao i na sredstvima koja bi se za te namjene dobila za međunarodnu saradnju, u skladu sa studijom izvodljivosti pripremljenom uz podršku eksperata USAID-a. Ključno pitanje je osnivački kapital koji treba da omogući nesmetani rad ovakvog fonda u prvim godinama njegovog postojanja.

10. Ustanovljavanje institucije “ombudsmana” životne sredine ekološke Crne Gore, sa nadležnostima i podrškom najviših državnih organa da interveniše ili zaustavlja postupke koji ugrožavaju ustanovljene posebne vrijednosti prirodnog i kulturnog nasleđa.

Institucije “zelenog” ombudsmana, odnosno zaštitnika okoline, ili “parlamentarnog komesara za buduće generacije” kako se negdje zove, stvaraju se već desetak godina u nizu država (nekoliko američkih država, Australije, do evropskih, uključujući Mađarsku i Grčku), kao jedinstveni kontrolor i zaštitnik prava ne samo sadašnje, već i budućih generacija. Osnivanje takve institucije podstaklo bi građane širom zemlje da se angažuju u zaštiti okoline, na lokalnom kao i na nivou Crne Gore;

Polazeći od takve prakse koja se prihvata u sve

većem broju zemalja, uključujući pozitivan odnos i podršku Evropske Unije, koja razmatra mogućnost uspostavljanja institucije “evropskog ombudsmana;” od nepoštovanja propisa, odluka; ukorijenjene prakse na različitim nivoima da se čine kompromisi na račun najvećih vrijednosti prostora i životne sredine; te potrebe aktivnijeg odnosa javnosti i svih činilaca - predlaže se da se i u Crnoj Gori uspostavi institucija zaštitnika životne sredine, odnosno ekološkog ombudsmana. Ta bi institucija doprinijela poštovanju opredjeljenja iz Deklaracije Skupštine Crne Gore o ekološkoj državi, Ustavnih normi o tim pitanjima, kao i Zakona koji se tiču životne sredine i zaštite prirodnih i kulturnih vrijednosti. Ona bi podstakla angažovanje šire javnosti u kontroli i sprečavanju kršenja propisa i ugrožavanja životne sredine i učinila institucije vlasti na državnom i lokalnim nivoima odgovornijim za sprovođenje zakona u toj oblasti.

